

**Ariel Orzełek**<https://orcid.org/0000-0001-5360-464X>

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

## **„MARIUSZ”, „DERBY” I „STANISŁAW”. RYWALIZACJA O WŁADZĘ W CHRZEŚCIJAŃSKIM STOWARZYSZENIU SPOŁECZNYM PO UPADKU JANA FRANKOWSKIEGO W KONTEKŚCIE UWIKŁANIA AGENTURALNEGO CZŁOŁOWYCH DZIAŁACZY (1968–1974)<sup>1</sup>**

### **Wprowadzenie**

Chrześcijańskie Stowarzyszenie Społeczne (ChSS) wśród historyków środowisk katolickich w Polsce Ludowej nie uchodzi za tak interesujące, jak Stowarzyszenie PAX czy ruch „Znak”<sup>2</sup>. Wynika to z przekonania (jak najbardziej uzasadnionego), że ChSS

<sup>1</sup> Tekst ten stanowi obszerne rozwinięcie wątku, który został zasygnalizowany w opublikowanej niedawno monografii poświęconej Konstantemu Lubieńskiemu i Janowi Frankowskiemu (przy okazji omawiania schyłku politycznej aktywności tego ostatniego). Zob. A. Orzełek, *Czerwoni katolicy. Polityczne i ideowe drogi Jana Frankowskiego (1912–1976) i Konstantego Lubieńskiego (1910–1977) na tle działalności ich ugrupowań*, Warszawa 2024, s. 611–617.

<sup>2</sup> Działalność ChSS na poziomie lokalnym omówiono w następujących tekstach: D. Gucewicz, *Dywersyjna rola Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego w ruchu katolickim (na przykładzie Gdańska)* [w:] *Sensus catholicus. Katolicy świeccy w Polsce Ludowej. Postawy – aktywność – myśl. Studia i szkice*, red. R. Ptaszyński, T. Sikorski, Toruń 2014, s. 627–646; T. Błaszak, *Służba Bezpieczeństwa wobec Stowarzyszenia PAX i Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego w województwie szczecińskim w latach 1952–1990* [w:] *Sensus catholicus...*, s. 647–656. Ogólnie stowarzyszeniu, także na tle innych ugrupowań katolickich, sporo miejsca poświęcili m.in. A. Friszke, *Nadzieje i złudzenia. Środowiska katolików świeckich przed i po Październiku 1956* [w:] *Sensus catholicus...*, s. 74–114; T. Sikorski, *Węzeł gordyjski. Katolicy świeccy w PRL (1956–1989)*, Warszawa 2021; *idem*, „Secesja – krnąbrne dziecko odwilży”. *Geneza Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego (październik 1956 – październik 1957)*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2021, nr 1 (37), s. 280–305; *idem*, *Orientacje ideowo-polityczne środowisk katolików świeckich w Polsce (1956–1972)* [w:] *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 2: 1956–1972, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin 2017, s. 102–142; P. Skibiński, *Chadecja w PRL? Czy politycy katolicycy byli chrześcijańskimi demokratami?*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2017, nr 2, s. 154–178; C. Kuta, *Rola i znaczenie prasy Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego* [w:] *Oficjalna prasa w PRL*, t. 1, red. S. Ligarski, R. Łatka, Szczecin–Warszawa 2020, s. 113–125; *eadem*, *Służba Bezpieczeństwa wobec organizacji katolickich: PAX, ChSS, PZKS* [w:] „*Satelici*”. „*Satelickie*” partie polityczne i organizacje społeczno-polityczne w Polsce (1944/1945–1989), red. R. Ptaszyński, T. Sikorski, Warszawa 2021, s. 154–194; A. Orzełek, *U genezy Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego. Powstanie i rozpad pierwszego zespołu redakcyjnego tygodnika „Za i Przeciw”*, „Kwartalnik Historyczny” 2019, nr 4, s. 721–763; *idem*, *Chrześcijańskie Stowarzyszenie Społeczne w rzeczywistości politycznej PRL w latach 1957–1974*, „Przegląd Historyczny” 2023, nr 3, s. 409–432. Ukazały się też dwa biogramy twórcy i pierwszego szefa ChSS, Jana Frankowskiego. Zob. A.W. Kaczorowski, *Frankowski Jan Józef* [w:] *Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce*, [t. 1:] A–J, red. R. Bender et al., Lublin

od swego zarania było środowiskiem mało wpływowym i wysoce konformistycznym wobec władz, jednakże na przykładzie jego działaczy można zaobserwować kształtowanie się postaw oportunistycznych wobec komunistów, a także sposób sterowania organizacją katolicką przez władze.

Już samo powstanie stowarzyszenia w październiku 1957 r. było skutkiem rozgrywki o względy PZPR w gronie redaktorów pisma „Za i Przeciw”, z której zwycięsko wyszedł Jan Frankowski. Zdołał on zwalczyć koncepcję „demokratycznej lewicy bezpartyjnej”, głoszoną przez Andrzeja Micewskiego, Konstantego Łubieńskiego, Annę Morawską, Wojciecha Kętrzyńskiego oraz Dominika Horodyńskiego, i uzyskać poparcie kierownictwa partii<sup>3</sup>. ChSS miało więc być katolickim ugrupowaniem sojuszniczym, pozbawionym ambicji ideologicznych, co przynajmniej w założeniach nie oznaczało jeszcze pełnej służebności wobec rządzących. Rychło się jednak okazało, że Frankowski wybrał drogę uczynienia z niego niewielkiego, politycznie rachitycznego, ale ekonomicznie sprawnego przedsięwzięcia. Wywołało to zarówno krytykę wewnątrz organizacji, jak i niezadowolenie politycznych nadzorców ze Służby Bezpieczeństwa działającej w ramach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych czy kuratorów z Urzędu ds. Wyznań, którzy – dostrzegając lojalność Frankowskiego – chętnie wykorzystaliby ChSS do rozgrywek w środowiskach katolickich. Wymagałoby to jednak aktywizacji stowarzyszenia, a tego jego twórca i prezes unikał. Działania wewnętrznej opozycji, w której główną rolę w latach sześćdziesiątych odgrywali Jan Majdecki, Kazimierz Morawski, Adam Romaniuk i Andrzej Szomański, doprowadziły do usunięcia Frankowskiego z funkcji przewodniczącego Zarządu Głównego ChSS wiosną 1968 r. Zabieg ten był możliwy dzięki pozyskaniu do planu „pałacowego przewrotu” Zygmunta Filipowicza i Janusza Makowskiego, w owym czasie dwóch pozostałych, obok prezesa, posłów na Sejm PRL z listy ChSS, a także – a może przede wszystkim – wsparciu MSW i UdsW. W atmosferze Marca '68 skumulowały się i zostały wykorzystane wszystkie nieprzychylne Frankowskiemu okoliczności. Politycznie bliski dawnym puławianom, upadł politycznie na skutek kolportowanych przez przeciwników plotek o jego „rewizjonistycznych” zapatrywaniach. Nie bez znaczenia było też żydowskie pochodzenie (ojciec Frankowskiego był wyznawcą judaizmu, który dokonał konwersji na katolicyzm). Nie potrafił mu pomóc nawet jego dotychczasowy protektor, Zenon Kliszko.

1994, s. 134; A. Orzełek, *Jan Józef Frankowski* [w:] *Słownik biograficzny polskiego katolicyzmu społecznego*, t. 1, red. R. Łatka, Warszawa 2020, s. 84–100. Działalności Rostworowskiego w ChSS poświęciłem osobny tekst, napisany i opublikowany już po przesłaniu tego artykułu do druku: A. Orzełek, *Działalność Stanisława Jana Rostworowskiego w Chrześcijańskim Stowarzyszeniu Społecznym w latach 1957–1974*, „Kwartalnik Historyczny” 2023, nr 2, s. 323–366. Opublikowałem także biogramy głównych bohaterów niniejszego tekstu: A. Orzełek, *Jan Jerzy Majdecki* [w:] *Słownik biograficzny polskiego katolicyzmu społecznego*, t. 4, red. R. Łatka, Warszawa 2022, s. 170–176; *idem*, *Stanisław Jan Rostworowski* [w:] *Słownik biograficzny polskiego katolicyzmu społecznego...*, t. 4, s. 282–287; *idem*, *Kazimierz „Adzio” Morawski* [w:] *Słownik biograficzny polskiego katolicyzmu społecznego*, t. 5, red. R. Łatka, Warszawa 2023, s. 245–256.

<sup>3</sup> A. Orzełek, *U genezy Chrześcijańskiego...*, s. 721–763.

Frankowski usiłował utrzymać się na stanowisku wszelkimi możliwymi sposobami, posuwając się nawet do próby okupowania lokalu ChSS. Pertraktował też z Piaseckim na temat fuzji z PAX-em, dając dowód tego, że gotów jest prędzej zniszczyć organizację, niż oddać w niej władzę. Doprowadziło to jednak do wyrzucenia go ze stowarzyszenia i dopiero interwencja komunistów skłoniła zwaśnione strony do porozumienia. W czerwcu były prezes pogodził się z odsunięciem od kierownictwa, zachował jednak członkostwo w organizacji i stanowisko redaktora „Hejnału Mariackiego”, wydawanego pod auspicjami ChSS pisma skierowanego do Polonii. Na zgromadzeniu wyborczym w grudniu nie zdołał przekonać nikogo do swoich racji i nie został wybrany do zarządu. Było jednak oczywiste, że choć poniósł klęskę, nie przestanie zakulisowo zwalczać nowego kierownictwa<sup>4</sup>.

Zwycięstwo opozycji nad Frankowskim i wybór Zygmunta Filipowicza na prezesa, a Janusza Makowskiego na jego zastępcę (II wiceprezesem został Jan Majdecki, a sekretarzem generalnym Kazimierz Morawski)<sup>5</sup> nie zakończyły wewnętrznych rozgrywek w organizacji. Już w przededniu wyborów w grudniu 1968 r. unaoczniała się silna rywalizacja pomiędzy czołowymi działaczami zaangażowanymi w obalenie Frankowskiego o stanowiska prezesa, wiceprezesa i sekretarza generalnego. Zauważalne stały się wielkie ambicje Adama Romaniuka, naczelnego „Za i Przeciw”, i wzajemna niechęć między młodymi działaczami i starszymi posłami<sup>6</sup>. Skład nowego zarządu i sposób jego wyboru ostatecznie ustalił jednak szef Urzędu ds. Wyznań Aleksander Skarżyński<sup>7</sup>.

Celem niniejszego tekstu jest prześledzenie wydarzeń w stowarzyszeniu od momentu upadku Frankowskiego aż po rok 1974 i wybór Morawskiego na stanowisko prezesa. Owo sześćdziesiąt lat wypełnione było zakulisowymi intrygami działaczy łączących się w niestałe koalicje. Ważną cezurę stanowił rok 1972, który nie zamknął wprawdzie rywalizacji o władzę w ChSS, ale był czasem wielu istotnych zdarzeń. Z sejmu odszedł jeden z protagonistów stowarzyszenia, Janusz Makowski, natomiast Stanisław Jan Rostworowski, jeden z młodszych pretendentów, został niespodziewa-

<sup>4</sup> W związku z przedłużoną procedurą wydawniczą tego artykułu zdążył się już ukazać mój tekst poświęcony kryzysowi w ChSS w latach sześćdziesiątych: A. Orzełek, *Kryzys wewnętrzny w Chrześcijańskim Stowarzyszeniu Społecznym w latach sześćdziesiątych i upadek polityczny Jana Frankowskiego*, „Res Historica” 2023, nr 56, s. 969–994.

<sup>5</sup> Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Urząd ds. Wyznań (dalej: UdsW), 89/38, Notatka nt. Walnego Zgromadzenia Sprawozdawczo-Wyborczego w ChSS, Warszawa, 4 XII 1968 r., k. 8–10; Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (dalej: AIPN), 00170/911, t. 2, Informacja spisana ze słów TW „Derby” 2 XII 1968 r. dot. Walnego Zgromadzenia ChSS, Warszawa, 3 XII 1968 r., k. 129–134; *Walne Zgromadzenie Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego*, „Za i Przeciw” 1968, nr 50, s. 2–3.

<sup>6</sup> AIPN, 00170/911, t. 2, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 10 IX 1968 r., Warszawa, 11 IX 1968 r., k. 107–109; *ibidem*, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 22 X 1968 r., Warszawa, [b.d.d.] X 1968 r., k. 119; *ibidem*, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 9 XI 1968 r., Warszawa, 11 XI 1968 r., k. 125–126; *ibidem*, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 12 XI 1968 r., Warszawa, 13 XI 1968 r., k. 127–128.

<sup>7</sup> *Ibidem*, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 4 XI 1968 r., Warszawa, 5 XI 1968 r., k. 122–123.

nie – dzięki wsparciu władz – drugim obok Filipowicza posłem ChSS. W tymże roku Frankowski stracił miejsce w sejmie i jakiegokolwiek znaczenie w organizacji, co usuwało swoisty „straszak”, którym polityczni nadzorcy starali się szachować skonfliktowanych działaczy. Duży wpływ na rywalizację w ChSS miało uwikłanie agenturalne najważniejszych pretendentów: Morawskiego, czyli TW ps. „Mariusz”, Majdeckiego, czyli TW ps. „Derby”/„Mak”, i Rostworowskiego, czyli TW ps. „Stanisław”. W tymże 1972 r. wykrystalizowało się przedpole do ostatecznej rozgrywki pomiędzy dwoma tajnymi współpracownikami – Rostworowskim i Morawskim – którzy przez dwa lata zabiegali o schedę po starzejącym się Filipowiczu. Z rywalizacji tej zwycięsko wyszedł w 1974 r. Morawski<sup>8</sup>. Nie jest możliwe zrozumienie przyczyny tego faktu bez omówienia wewnętrznej walki w kierownictwie ChSS oraz wpływu na nią politycznych nadzorców stowarzyszenia.

O ile agenturalna współpraca Morawskiego jest od dawna znana historykom, o tyle uwikłanie Rostworowskiego i Majdeckiego nie było do tej pory upubliczniane (z wyjątkiem moich wymienionych w przypisie 1 tekstów). Jest to szczególnie istotne w przypadku Rostworowskiego, który często pojawia się w opracowaniach na temat ugrupowań katolickich w PRL. Poniższa analiza nie pozostawia wątpliwości, że wszyscy trzej wykorzystywali współpracę z MSW do realizacji własnych celów politycznych, i to jeszcze na długo przed obaleniem Frankowskiego. Na marginesie można zaryzykować stwierdzenie, że wobec stopnia infiltracji całej organizacji i samego Frankowskiego dziwić powinien nie sam jego upadek w Marcu '68, lecz że nastąpiło to dopiero wówczas<sup>9</sup>, zwłaszcza wobec wielokrotnie wyrażanego przez MSW i UdsW rozczarowania jego postawą<sup>10</sup>. Należy też zauważyć, że MSW cierpiało na nadmiar agentury w ChSS, więc chociaż pozwalało to na swobodną weryfikację uzyskiwanych informacji metodą „agentury krzyżowej”, równocześnie rodziło problem, jak nie zrazić jednego współpracownika popieraniem w wewnętrznych rozgrywkach drugiego. „Mariusz”, „Derby” i „Stanisław” byli tymi najbardziej liczącymi się aktorami, ale swoje gry wewnątrz ChSS prowadziło też wielu innych

<sup>8</sup> AIPN, 0648/171, Doniesienie nt. sytuacji w ChSS, źródło: TW „Topór”, Kraków, 4 XII 1971 r., k. 120–127; AIPN, 0648/172, Notatka ze spotkania z TW „Stanisław”, Lublin, 29 X 1969 r., k. 149–150; AIPN, 0648/176, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 7 V 1968 r., Warszawa, [b.d.d.] V 1968 r., k. 201–203; AIPN, 0648/177, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 17 XII 1968 r., Warszawa, 19 XII 1968 r., k. 45–46; *ibidem*, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 6 X 1969 r., k. 81–82. Niekandydowanie Makowskiego do sejmu w 1972 r. zrodziło mylne przekonanie o jego śmierci w tym roku, w rzeczywistości jeszcze w 1973 r. działał on aktywnie w ChSS. Zob. AIPN, 0648/172, Doniesienie agenturalne nt. sytuacji w ChSS, źródło: TW „Zenon”, Lublin, 30 IV 1973 r., k. 328.

<sup>9</sup> AIPN, 01355/222, Charakterystyka Jana Frankowskiego, luty 1969 r., k. 351–352; *ibidem*, Informacja dot. Jana Frankowskiego, Warszawa, 9 V 1968 r., k. 341–342; *ibidem*, Odpis notatki dot. Jana Frankowskiego, opracowanej przez TW „Mariusz” dla UdsW, 1968 r., k. 456–457; *ibidem*, Informacja dot. zagranicznych kontaktów Jana Frankowskiego, Warszawa, 28 III 1968 r., k. 461–462; AIPN, 0648/169, t. 1, Plan dot. rozpracowania ChSS, Warszawa, 16 IX 1960 r., k. 169–170.

<sup>10</sup> AIPN, 0648/169, t. 1, Opracowanie dot. środowisk katolickich, k. 199–200; AAN, UdsW, 89/34, Postawy ugrupowań katolików świeckich w 1968 r., 5 VI 1968 r., k. 15–19.

działaczy średniego szczebla, związanych z MSW (a raczej przez funkcjonariuszy SB rozgrywanych). Każdy starał się uzyskać wsparcie MSW dla swych ambicji, dyskredytując rywali w oczach SB. Cechą charakterystyczną infiltracji agenturalnej ChSS jest to, że resort wobec wewnętrznych utarczek personalnych w organizacji bardzo długo nie potrafił wypracować spójnej koncepcji działania i poprzeć konkretnej frakcji. Reagowano zwykle dopiero wtedy, kiedy sytuacja w ChSS groziła jego zupełną dezorganizacją. Tekst ten jest jedynie wprowadzeniem do problematyki relacji na linii ChSS–MSW w latach 1968–1974, cała sprawa zaś bez wątpienia zasługuje na odrębne potraktowanie w obszernym studium poświęconym historii stowarzyszenia.

Podstawę źródłową artykułu stanowią dokumenty zgromadzone w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej – teczki zawierające materiały z operacyjnego rozpracowania ChSS, a także teczki personalne i teczki pracy bohaterów tego tekstu. Istotnym uzupełnieniem są raporty na temat sytuacji w ChSS przygotowywane w UdsW, które odnaleźć można w jego bogatej spuściźnie w Archiwum Akt Nowych. Z racji znacznej liczby materiałów źródłowych zdecydowałem się na odwołania jedynie do najistotniejszych dokumentów, reprezentatywnych dla interesującej nas problematyki – w ten sposób rozbudowany aparat naukowy nie przeważa nad narracją główną.

## Kierownictwo ChSS

Urodzony w 1907 r. Filipowicz, niegdyśiejszy działacz niezależnego Stronnictwa Pracy (SP) Karola Popiela, dość powszechnie uznawany za mało ambitnego sybarytę<sup>11</sup>, przez młodszych działaczy był postrzegany jako „prezes przejściowy” czy „prezes koordynator”. Za osobę wyjątkowo rzutką uchodził początkowo Makowski, rówieśnik Frankowskiego (rocznik 1912) i jego znajomy jeszcze z czasów międzywojnia, w II RP działacz środowiska narodowo-państwowego, i właśnie w nim upatrywano naturalnego spadkobiercę Filipowicza. Majdecki (rocznik 1919) miał opinię człowieka nieco naiwnego, ale dobrze ustosunkowanego i bardzo ambitnego ideowca. Szybko stały się też zauważalne ambicje nowego sekretarza generalnego, Morawskiego. Jego słabą stroną był jednak brak zaufania do niego ze strony innych działaczy ChSS. Ostatnim z tzw. piątki, czyli grona działaczy, którzy w 1968 r. doprowadzili do obalenia Frankowskiego, był kierujący „Za i Przeciw”, mocno lewicujący Adam Romaniuk<sup>12</sup>.

<sup>11</sup> AAN, UdsW, 129/12, Charakterystyka Zygmunta Filipowicza, k. 49. W ostrych słowach pisał o nim nawet Stanisław Stomma, zwykle unikający tak dosadnych sformułowań. AAN, Archiwum Stanisława Stommy, 10, Dziennik Stanisława Stommy za 1974 r., zapisek z 14 VI 1974 r., b.p.; AAN, Archiwum Stanisława Stommy, 8, Dziennik Stanisława Stommy za 1975 r., zapisek z 26 II 1975 r., b.p.

<sup>12</sup> AIPN, 00170/911, t. 3, Notatka ze spotkania z TW „Arab” w dniu 19 III 1964 r., Warszawa, 22 III 1964 r.; AIPN, 001043/3945, Kwestionariusz personalny Kazimierza Morawskiego, połowa lat sześćdziesiątych, k. 8, 11–12;

Morawski, urodzony w 1929 r. w rodzinie ziemiańskiej, był działaczem Organizacji Młodzieży Towarzystwa Uniwersytetu Robotniczego, po zjednoczeniu organizacji młodzieżowych ze względu na katolicki światopogląd nie podjął jednak działalności w ZMP. W latach 1951–1957 był związany z ruchem Piaseckiego, a następnie pracował w „Za i Przeciw”. Przez znajomych nazywany „Adziem”, uchodził za wychowanka Frankowskiego, a później jego nieprzejednanego przeciwnika, umiejącego wykorzystać w rozgrywce z nim swoje związki z partyjną frakcją gen. Mieczysława Moczara (o które się zresztą poróżnili).

Pozyskiwanie Morawskiego w charakterze informatora rozpoczęto na przełomie 1957 i 1958 r. – uznano, że może być użyteczny z racji jego pozycji towarzyskiej w środowiskach katolickich oraz znajomości z hierarchami Kościoła. Zakładano, że pomocne w pozyskaniu tajnego współpracownika mogą się okazać jego „postępowe poglądy”. Już 31 października 1958 r. Morawski zgodził się przekazać MSW sprawozdanie ze swojego wyjazdu do Francji, pozytywnie odniósł się do działalności organów bezpieczeństwa państwa i wyraził gotowość do rozmów z nimi, jednak pod warunkiem, że współpraca nie będzie miała charakteru stałego. Od 1962 r., w związku ze zmianą stosowanej w MSW nomenklatury, Morawski występuje w dokumentach jako TW<sup>13</sup>. Znamienne, że za swoją działalność nie pobierał wynagrodzenia, lecz jedynie upominki od oficerów prowadzących. Generał Konrad Straszewski pisał o nim, że jest to „agent sprawdzony i bez reszty oddany [...] służbie”<sup>14</sup>. W innym miejscu podsumował jego działalność: „jest długoletnim naszym współpracow-

---

*ibidem*, Życiorys Kazimierza Morawskiego, Warszawa, 12 II 1952 r., k. 14; *ibidem*, Informacja nt. Kazimierza Morawskiego, Warszawa, 13 I 1958 r., k. 15; *ibidem*, Raport nt. Kazimierza Morawskiego, Warszawa, 18 IX 1969 r., k. 18; *ibidem*, Wyciąg z doniesienia agenturalnego źródła „Górski” z dnia 28 XI 1957 r., k. 45; *ibidem*, Doniesienie informacyjne dot. Kazimierza Morawskiego, kierownika działu tygodnika „Za i Przeciw”, źródło: inf. „Maciek”, Warszawa, 9 XII 1957 r., k. 46; *ibidem*, Doniesienie informacyjne dot. Kazimierza Morawskiego, źródło: inf. „Górski”, Warszawa, 31 I 1958 r., k. 48; *ibidem*, Notatka służbowa ze spotkania z Kazimierzem Morawskim, Warszawa, 15 II 1965 r., k. 62–66; AIPN, 01355/222, Notatka dot. sporu Jana Frankowskiego i Kazimierza Morawskiego, Warszawa, 12 VI 1964 r., k. 356–358; AIPN, 0648/171, Doniesienie nt. sytuacji w ChSS, źródło: TW „Topór”, Kraków, 27 XI 1970 r., k. 35–40; *ibidem*, Doniesienie nt. sytuacji w ChSS, źródło: TW „Topór”, Kraków, 4 XII 1971 r., k. 120–127; AIPN, 0648/172, Notatka ze spotkania z TW „Stanisław”, Lublin, 29 X 1969 r., k. 149–150; AIPN, 0648/176, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 7 V 1968 r., Warszawa, [b.d.d.] V 1968 r., k. 201–203; AIPN, 0648/177, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 17 XII 1968 r., Warszawa, 19 XII 1968 r., k. 45–46; *ibidem*, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 6 X 1969 r., k. 81–82; AIPN, 0648/181, Doniesienie dot. sytuacji w ChSS, źródło: „Lewar”, Warszawa, 8 II 1971 r., k. 190–192; AAN, UdsW, 89/17, Odpis pisma Kazimierza Morawskiego do Jana Frankowskiego, Warszawa, 18 I 1965 r., k. 65–66; *ibidem*, Notatka Kazimierza Morawskiego nt. konfliktu z Janem Frankowskim, Warszawa, 9 VI 1964 r., k. 113–115; AAN, UdsW, 129/12, Charakterystyka Janusza Makowskiego, k. 50; S. Rudnicki, *Falanga. Ruch Narodowo-Radykalny*, Warszawa 2018, s. 308–311; J. Makowski, *Zagadnienie komunizmu w Polsce*, „Awangarda Państwa Narodowego” 1934, nr 5, s. 39–40.

<sup>13</sup> AIPN, 001043/3945, Raport o zezwolenie na opracowanie kandydata na werbunek w charakterze informatora (Kazimierza Morawskiego), Warszawa, 27 XII 1957 r., k. 40; *ibidem*, Raport o zezwolenie na werbunek opracowanego kandydata na informatora, Warszawa, 1 VII 1958 r., k. 41–43; *ibidem*, Raport z odbytej rozmowy z kandydatem na werbunek ps. „Parlamentarzysta”, Warszawa, 3 XI 1958 r., k. 44; *ibidem*, Informacja nt. teczek pracy TW „Mariusz”, Warszawa, 13 I 1970 r., k. 76.

<sup>14</sup> AIPN, 001043/3945, Raport nt. TW „Mariusz”, Warszawa, 5 VI 1979 r., k. 31.

nikiem, realizującym zadania inspiracyjno-polityczne w środowiskach katolików świeckich oraz w części hierarchii kościelnej”<sup>15</sup>.

Urodzony w 1934 r., Rostworowski wywodził się z arystokratycznej rodziny. Po śmierci ojca, gen. Stanisława Rostworowskiego, który został zabity przez Niemców w 1944 r., pracował jako robotnik. Na studiach polonistycznych na KUL działał w Kole Młodych Stowarzyszenia PAX, jednak ze względu na postawę ruchu Piaseckiego wobec „odwilży” dokonał przewartościowania swoich poglądów i związał się z Frankowskim. Zwrócił na siebie jego uwagę tym, że zdobył dużą liczbę prenumeratorów „Za i Przeciw” i stał się jednym z pierwszych członków ChSS. W 1958 r. został sekretarzem lubelskiego oddziału stowarzyszenia i był nim aż do roku 1970, kiedy to został jego wiceprezesem. W latach 1963–1966 i 1970–1974 wchodził do Zarządu Głównego ChSS. Rostworowskiego – ze względu na jego pochodzenie społeczne – rozpracowywano jako figuranta od połowy lat pięćdziesiątych, nie potrafiono mu jednak udowodnić poglądów wrogich PRL, a koledzy piszący na niego donosy odnotowywali jego duże zdolności polityczne. Wiosną 1957 r., po zakończeniu obserwacji, Rostworowski stał się kandydatem do werbunku.

Został zwerbowany 11 września 1958 r. – najpierw w charakterze informatora ps. „Stanisław”, co odbyło się w zasadzie bez żadnego oporu z jego strony. Głównym celem pracy Rostworowskiego, oprócz infiltracji środowisk katolickich, było rozpracowywanie bliskich mu ludzi z KUL oraz ze środowisk emigracyjnych, z którymi łączyły go także więzy rodzinne (w sprawozdaniu dotyczącym kwestii zagranicznych używał ps. „Stanisław VIII”)<sup>16</sup>. Sam Rostworowski współpracę tę traktował jako sprawę korzystną dla siebie, podkreślał zalety bycia „politycznie prowadzonym”

<sup>15</sup> *Ibidem*, Raport nt. TW „Mariusz”, Warszawa, 27 XII 1979 r., k. 34.

<sup>16</sup> AIPN, 00200/1127, Ankieta informatora ps. „Stanisław”, Lublin, 19 IX 1958 r., k. 12; *ibidem*, Raport o zezwolenie na dokonanie werbunku Stanisława J. Rostworowskiego jako informatora, Lublin, 30 VIII 1958 r., k. 13–16; *ibidem*, Raport o zatwierdzenie dokonanego werbunku informatora o ps. „Stanisław”, Lublin, 12 IX 1958 r., k. 17–19; *ibidem*, Zobowiązanie Stanisława J. Rostworowskiego do zachowania w tajemnicy współpracy z MSW, Lublin, 11 IX 1958 r., k. 21; *ibidem*, Wyciąg z notatki agenturalnej ze spotkania ze źródłem „Student”, odbytego 8 IV 1959 r., k. 28–29; *ibidem*, Postanowienie o założeniu sprawy ewidencyjno-obszernościowej, Lublin, 20 IV 1955 r., k. 153; *ibidem*, Plan operacyjnych przedsięwzięć do sprawy Stanisława J. Rostworowskiego, Lublin, 12 IV 1955 r., k. 154; *ibidem*, Odpis wywiadu dot. hr. Stanisława Rostworowskiego, właściciela dóbr w Głębicach, Gostyń, 10 V 1951 r., k. 161; *ibidem*, Doniesienie dot. Stanisława J. Rostworowskiego, źródło: „Zenek”, 1 III 1951 r., k. 170–171; *ibidem*, Doniesienie dot. Stanisława J. Rostworowskiego, źródło: „Czarny”, 31 V 1955 r., k. 172; *ibidem*, Doniesienie dot. Stanisława J. Rostworowskiego, źródło: „Orzeł”, 22 X 1956 r., k. 176; *ibidem*, Doniesienie informacyjne dot. sytuacji w Kole Młodych PAX-u na KUL, źródło: „Tomek”, 30 X 1956 r., k. 177–178; *ibidem*, Postanowienie o zakończeniu obserwacji Stanisława J. Rostworowskiego, Lublin, 21 II 1957 r., k. 181; *ibidem*, Raport z przeprowadzonej rozmowy z kandydatem do werbunku Stanisławem J. Rostworowskim, Lublin, 23 V 1957 r., k. 183–185; *ibidem*, Notatka agenturalna z rozmowy odbytej ze Stanisławem Rostworowskim, absolwentem KUL, z którym utrzymuje się kontakt służbowy, Lublin, 7 XI 1957 r., k. 186–187; *ibidem*, Charakterystyka dot. Stanisława Rostworowskiego, posła do Sejmu PRL, Lublin, 4 I 1976 r., k. 264–268; AIPN, 00945/796, Raport nt. Stanisława J. Rostworowskiego, Lublin, 6 XI 1959 r., k. 13; *ibidem*, Notatka dot. agenta ps. „Stanisław VIII”, Lublin, 14 IX 1961 r., k. 72–73; *ibidem*, Zadania dla agenta ps. „Stanisław”, 13 IX 1961 r., k. 95–96; *ibidem*, Notatka służbowa ze spotkań z TW ps. „Stanisław VIII”, odbytych 15–18 I 1962 r. w Lublinie, Warszawa, 19 I 1962 r., k. 132–135.

przez MSW. Otrzymywał z tego tytułu pewne bonifikaty materialne, jednak – jak się wydaje – podjął ją przede wszystkim z powodów politycznych<sup>17</sup>. W 1965 r. w MSW oficerowie zajmujący się Rostworowskim doszli do wniosku, że należy go zaktywizować, zwłaszcza w rozpracowywaniu struktur ChSS, także jako działacza mogącego pozyskać dla stowarzyszenia środowiska KUL. Zauważono, że dotychczas sam „Stanisław” nie był w pełni świadomy swych zadań i charakteru swojej współpracy<sup>18</sup>. W stowarzyszeniu uchodził początkowo za protegowanego prezesa<sup>19</sup>. W przypadku Rostworowskiego czy omówionego wyżej Morawskiego nie można wykluczyć tego, że jako działacze polityczni w PRL wywodzący się z rodzin „herbowych”, podejmując współpracę z SB, chcieli się w ten sposób politycznie uwiarygodnić.

Jan Majdecki urodził się w 1919 r. W 1937 r. rozpoczął studia prawnicze na Uniwersytecie Warszawskim, które ukończył podczas wojny w warunkach konspiracyjnych. W latach 1937–1938 pracował w Zarządzie Miejskim w Warszawie, następnie w Państwowych Zakładach Lotniczych, a podczas okupacji w Związku Gospodarczym Spółdzielni Rolniczo-Handlowej. Brał udział w powstaniu warszawskim, po wojnie działał w SP (był w 1946 r. prezesem Zarządu Powiatowego SP w Reszlu) i pozostał w stronnictwie po przejściu wpływów w nim przez grupę „Zrywu”. Szybko związał się z nową władzą. Od kwietnia do lipca 1945 r. był pełnomocnikiem grup operacyjnych Ministerstwa Przemysłu na okręg mazurski. Od sierpnia 1945 do marca 1946 r. pełnił funkcję burmistrza Dobrego Miasta w woj. olsztyńskim, a potem, aż do 1950 r., wicestarosty pow. reszelskiego. W tym roku krótko był starostą w Pasłęku, a następnie do 1957 r. pracował w Ministerstwie Administracji Państwowej i jako naczelnik w Ministerstwie Gospodarki Komunalnej. W tymże roku przeszedł do pracy w „Za i Przeciw”<sup>20</sup>.

Pierwsze kontakty z MSW Majdecki nawiązał w 1959 r., przy czym dotyczyły one spraw paszportowych, bezpośrednio związanych z jego zagranicznymi wyjazdami, i nie miały na celu pozyskania go jako TW. Przy okazji tych rozmów wyciągano od Majdeckiego informacje na temat ChSS<sup>21</sup>. Rozmowy zmierzające do werbunku Majdeckiego były prowadzone od 1964 r., a punktem wyjścia do nich także były

<sup>17</sup> AIPN, 00200/1127, Informacja nt. Stanisława J. Rostworowskiego, Łódź, 25 XI 1960 r., k. 41–42; *ibidem*, Charakterystyka TW ps. „Stanisław”, Lublin, 14 VIII 1961 r., k. 50; AIPN, 00945/796, Wyciąg z notatki operacyjnej nr 1 z 3 IX 1958 r., k. 14.

<sup>18</sup> AIPN, 00200/1127, Kierunki wykorzystania TW ps. „Stanisław”, Lublin, 27 I 1975 r., k. 66–70.

<sup>19</sup> AIPN, 00170/911, t. 1, Notatka ze spotkania z TW ps. „Mak”, odbytego 10 VIII 1964 r. w kawiarni „Ujzdowska”, Warszawa, 11 VIII 1964 r., k. 17.

<sup>20</sup> AIPN, 00170/911, t. 3, Ankieta TW ps. „Derby”, połowa lat sześćdziesiątych, k. 15–19; *ibidem*, Charakterystyka Jana Majdeckiego, schyłek lat sześćdziesiątych, k. 26; *ibidem*, Informacja nt. Jana Majdeckiego, schyłek lat sześćdziesiątych, k. 29; *ibidem*, Podanie Jana Majdeckiego do ministra Ziem Odzyskanych, Biskupiec, 21 I 1947 r., k. 157; *ibidem*, Życiorys Jana Majdeckiego, Biskupiec, 1 V 1947 r., k. 158; *ibidem*, Pismo szefa PUBP w Biskupcu do WUBP w Olsztynie, Biskupiec, 18 XI 1947 r., k. 164; *ibidem*, Informacja dot. Jana Majdeckiego, Biskupiec, 4 VI 1948 r., k. 170; *ibidem*, Charakterystyka Jana Majdeckiego, Biskupiec, 11 IX 1948 r., k. 177; AIPN, 001043/1139, Raport z rozmowy przeprowadzonej 18 XI 1959 r. z ob. Majdeckim, Warszawa, 18 XI 1959 r., k. 39.

<sup>21</sup> AIPN, 00170/911, t. 3, Sprawozdania z rozmów z Janem Majdeckim, Warszawa, 30 X 1959 – 16 II 1960 r., k. 31–47.

sprawy paszportowe. Majdecki zdawał sobie sprawę, że bez współpracy z resortem nie będzie mógł wyjeżdżać. Zgodził się, żeby nikogo o kontaktach z SB nie informować, podkreślając, że jemu samemu także bardzo na tym zależy. W tamtym czasie taktyką resortu było dbanie o to, ażeby nie spłoszyć kandydata do werbunku, w tym wypadku np. nie naciskać na rozmowy o ChSS. Skupiano się najpierw głównie na sprawozdaniach z wyjazdów, dawano jednak Majdeckiemu do zrozumienia, że SB może umocnić jego pozycję w stowarzyszeniu<sup>22</sup>. Już wkrótce sam zainteresowany chętnie opowiadał o sytuacji w ChSS oficerowi prowadzącemu. Około roku 1964 TW „Mak” zaczął być traktowany przez MSW nie tylko jako źródło informacji o wszelkich nadużyciach i podziałach w ChSS, lecz także jako agent mający za zadanie modelować bieg spraw w kierownictwie stowarzyszenia, tak aby zmierzały one w pożądanym przez SB kierunku. Miało to tym większe znaczenie, że jego relacje były bardzo szczegółowe, a ambicje spore. W październiku 1965 r. Majdecki został zarejestrowany jako TW ps. „Derby”<sup>23</sup>. Zorientowawszy się, że zbyt zapędził się w działaniach opozycyjnych wymierzonych we Frankowskiego, prosił MSW o ochronę przed „zniszczeniem” przez prezesa<sup>24</sup>. Po upadku Frankowskiego dysponował plenipotentjami zarządu do prowadzenia z nim politycznych rozmów<sup>25</sup>. Za swą współpracę „Derby” najczęściej otrzymywał upominki w postaci alkoholu<sup>26</sup>.

## Walka w „piątce”

Skład grup rywalizujących ze sobą działaczy ChSS ulegał częstym fluktuacjom, a wpływ na to miały przede wszystkim rozgrywki z Frankowskim i jego wcześniejsze próby dzielenia przeciwników<sup>27</sup>. Jak się wydaje, początkowo konkurowały ze

<sup>22</sup> *Ibidem*, t. 1, Notatka służbowa ze spotkania z kandydatem na TW Janem Majdeckim, odbytego 16 V 1964 r. w kawiarni „Ujazdowska”, k. 10–12; *ibidem*, Notatka służbowa z rozmowy odbytej z kandydatem na TW Janem Majdeckim w kawiarni „Ujazdowska”, Warszawa, 2 VIII 1964 r., k. 13–15.

<sup>23</sup> *Ibidem*, Notatka ze spotkania z TW ps. „Mak”, odbytego 10 VIII 1964 r. w kawiarni „Ujazdowska”, Warszawa, 11 VIII 1964 r., k. 17–20; *ibidem*, Notatka ze spotkania z TW ps. „Mak”, odbytego 25 IX 1964 r. w LK „Café”, k. 32–38; *ibidem*, Notatka służbowa ze spotkania z TW ps. „Derby”, odbytego 12 X 1965 r., k. 130; *ibidem*, t. 3, Raport o pozyskaniu TW „Derby”, Warszawa, 4 X 1965 r., k. 22–24; *ibidem*, Zobowiązanie Jana Majdeckiego do zachowania w tajemnicy współpracy z MSW, Warszawa, 12 I 1966 r., k. 30; *ibidem*, Raport dot. rozmowy z Janem Majdeckim, przeprowadzonej w Biurze Paszportów 24 I 1964 r., Warszawa, 24 I 1964 r., k. 66–69; *ibidem*, Notatka oceniająca TW „Mak”, Warszawa, 22 V 1965 r., k. 76–78; *ibidem*, t. 4, Arkusz przebiegu współpracy TW „Derby”, k. 7. „Derby” informował też MSW o sytuacji materialnej prezesa. Zob. *ibidem*, t. 1, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby”, odbytego 20 X 1966 r., Warszawa, 21 X 1966 r., k. 229–230; *ibidem*, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby”, odbytego 8 VII 1967 r., Warszawa, 8 VII 1967 r., k. 291–292; *ibidem*, Doniesienie TW „Derby” nt. operacji finansowych Jana Frankowskiego w ChSS i „Ars Christiana”, Warszawa, 8 VII 1967 r., k. 293–294.

<sup>24</sup> *Ibidem*, t. 1, Notatka służbowa ze spotkania z TW ps. „Derby”, odbytego 10 XII 1965 r., Warszawa, 16 XII 1965 r., k. 137.

<sup>25</sup> *Ibidem*, t. 2, Notatka ze spotkania z TW „Derby” w dniu 29 I 1969 r., Warszawa, 31 I 1969 r., k. 147.

<sup>26</sup> *Ibidem*, t. 3, Rachunki za upominki dla TW „Derby”, k. 195–239.

<sup>27</sup> *Ibidem*, t. 1, Notatka nt. postawy Jana Frankowskiego i innych działaczy ChSS, źródło: TW „Derby”, Warszawa, 30 VI 1967 r., k. 285–289.

sobą koalicja Filipowicza, Makowskiego, Meysztowicza i Romaniuka, czyli bardziej doświadczonych działaczy ChSS, i środowisko młodych: Majdeckiego, Morawskiego i Szomańskiego. U progu decydującej rozgrywki o władzę dużym zaskoczeniem dla głównych aktorów musiały się stać ambicje Rostworowskiego, lubelskiego działacza ChSS, który się jednak często pojawiał w warszawskiej centrali. Na pozycję Rostworowskiego wpływ miała jego współpraca z MSW. Już w czerwcu 1968 r., gdy udzielał się jeszcze głównie w Lublinie, w opracowaniu dla MSW, starał się dowiedzieć użyteczności dla władz autentycznego stronnictwa katolickiego, wskazywał przy tym na wady PAX-u i „Znaku” i niedwuznacznie sugerował, że największy potencjał w tym aspekcie przejawia ChSS<sup>28</sup>. Już w 1968 r. w resorcie oceniano, że należy doprowadzić do wzmocnienia jego politycznego znaczenia w ChSS przez ponowne wprowadzenie go do zarządu (z którego został wraz z Majdeckim wyrzuceny przez Frankowskiego w 1966 r.): „Zaangażowanie nasze w tym kierunku (jeżeli jest możliwe) jest, naszym zdaniem, m.in. o tyle celowe, że nasz kontakt z nim staje się coraz bogatszy w treści i t.w. coraz większą ilość swoich problemów i poczynań stara się z nami konsultować. Z uwagi ponadto na jego pochodzenie i koneksje rodzinno-towarzyskie, po wejściu jego w skład zarządu, istniałaby możliwość szerszego wykorzystania go do działań za granicą”<sup>29</sup>. O ambicjach i niecierpliwości Rostworowskiego (sprzymierzonego pierwotnie z młodymi) świadczyło i to, że już we wrześniu 1970 r. dopominał się swojego wyboru do zarządu i atakował Morawskiego, że jeszcze do tego nie doprowadził. Sekretarz generalny i Majdecki musieli uspokajać Rostworowskiego, obiecując mu rychły awans. Podkreślali przy tym, że w ich trójce nie mogą zaistnieć spory, gdyż natychmiast wykorzystają je Filipowicz i Romaniuk<sup>30</sup>.

Wobec zauważalnego w ChSS konfliktu na tle ambicjonalnym trafna była konstatacja „Hektora” z grudnia 1969 r.: „Jedynie Frankowski jest tym, co cementuje, ale jak on się skończy, to rozleci się Zarząd albo trzeba będzie szukać nowego Frankowskiego”<sup>31</sup>.

Już jesienią 1968 r. Frankowski wyszedł do nowego zarządu z propozycją załagodzenia wzajemnych relacji, która jednak nie spotkała się z zainteresowaniem. Wobec tego próbował wzmocnić swoją pozycję jako szef „Hejnału Mariackiego”<sup>32</sup>

<sup>28</sup> AIPN, 0648/172, Opracowanie TW „Stanisław” pt. „Problem politycznej formacji katolickiej”, Lublin, 20 VI 1968 r., k. 95–112; *ibidem*, Doniesienie agenturalne dot. sytuacji w ChSS, źródło: TW „Zenon”, Lublin, 13 X 1970 r., k. 187–190; AIPN, 0648/173, Informacja dot. sytuacji w ChSS, Gdańsk, 16 IV 1969 r., k. 226–227; AIPN, 0648/177, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Hektor” w dniu 4 III 1970 r., Warszawa, 5 III 1970 r., k. 98.

<sup>29</sup> AIPN, 0648/172, Pismo naczelnika Wydziału IV KW MO w Lublinie do naczelnika Wydziału II Departamentu IV MSW w sprawie TW „Stanisław” i jego promowania w ChSS, Lublin, 20 XI 1968 r., k. 115.

<sup>30</sup> AIPN, 0648/179, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 8 IX 1970 r., Warszawa, 1970 r., k. 219.

<sup>31</sup> AIPN, 0648/177, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Hektor” w dniu 2 XII 1969 r., Warszawa, 3 XII 1969 r., k. 89.

<sup>32</sup> AIPN, 01355/222, Odpis listu Jana Frankowskiego do Zygmunta Filipowicza i Janusza Makowskiego, Warszawa, 18 IX 1968 r., k. 482–485; *ibidem*, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Optymista” w dniu

i starał się cały czas wykorzystywać niesnaski w stowarzyszeniu<sup>33</sup>. O poziomie nieufności wobec byłego prezesa świadczyło m.in. to, że redakcja kierowanego przez niego pisma mieściła się w jego prywatnym mieszkaniu, na wszelkie zaś próby zmiany takiego stanu rzeczy zarząd stowarzyszenia reagował z podejrzliwością, obawiając się samej obecności Frankowskiego w siedzibie ChSS<sup>34</sup>. Że nie jest on jednak na całkowicie przegranej pozycji, dowiodły wybory do sejmu w 1969 r. Ku zaskoczeniu i irytacji Filipowicza i Makowskiego Chrześcijańskie Stowarzyszenie Społeczne nie tylko nie powiększyło puli swych posłów na listach, ale wręcz straciło jedno miejsce, które zarezerwowano dla byłego prezesa – mimo formalnego członkostwa w ChSS startował on jako kandydat niezależny i jako taki też zasiadł w parlamencie. Ciekawa była jego argumentacja przed zarządem, dowodził bowiem, że zgoda na kandydowanie jest dowodem zaufania partii, a skoro między partią a ChSS nie istnieją konflikty, nie powinny też istnieć pomiędzy nim, Frankowskim a nowym kierownictwem organizacji. Retoryka ta nie trafiła jednak do przekonania Filipowiczowi i Makowskiemu<sup>35</sup>.

Zgoda PZPR na mandat poselski dla Frankowskiego w 1969 r. wpisywała się w szerszą taktykę szachowania nowego kierownictwa obecnością w grze byłego prezesa. Ogólnie władze były zadowolone z linii nowego zarządu, który deklarował pełną lojalność wobec polityki partii w 1968 r. Stowarzyszenie oceniano pozytywnie. Podkreślanie „skromności”<sup>36</sup> jako zalety ChSS wiązało się z rolą, jaką wyznaczili

16 X 1968 r., Warszawa, 22 X 1968 r., k. 486; AAN, UdsW, 89/33, Notatka z narady w UdsW w sprawie Jana Frankowskiego, Warszawa, 28 X 1968 r., k. 40–42.

<sup>33</sup> AIPN, 0648/174, Pismo naczelnika Wydziału IV KW MO w Poznaniu do naczelnika Wydziału II Departamentu IV MSW, Poznań, 10 IV 1969 r., k. 127–128.

<sup>34</sup> AIPN, 0648/177, Informacja dot. sytuacji w ChSS, Warszawa, 5 VI 1969 r., k. 64–66.

<sup>35</sup> AIPN, 01355/222, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 14 VII 1969 r., Warszawa, [b.d.d.] VII 1969 r., k. 493–494; *ibidem*, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 24 VII 1969 r., Warszawa, 25 VII 1969 r., k. 495–496; *ibidem*, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 21 XI 1969 r., Warszawa, [b.d.d.] XI 1969 r., k. 497–498; AIPN, 0648/177, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 9 IV 1969 r., Warszawa, 10 IV 1969 r., k. 58; *ibidem*, Informacja dot. sytuacji w ChSS, Warszawa, 25 VII 1969 r., k. 74; *ibidem*, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 11 IX 1969 r., Warszawa, 12 IX 1969 r., k. 76; *ibidem*, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Hektor” w dniu 8 X 1969 r., k. 85; AIPN, 00170/911, t. 2, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 17 II 1969 r., Warszawa, 18 II 1969 r., k. 149; *ibidem*, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 18 III 1969 r., Warszawa, 19 III 1969 r., k. 152; *ibidem*, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 31 III 1969 r., Warszawa, 1 IV 1969 r., k. 153; *ibidem*, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 9 IV 1969 r., Warszawa, 10 IV 1969 r., k. 154; *ibidem*, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 20 IV 1969 r., Warszawa, 21 IV 1969 r., k. 155; AAN, UdsW, 89/39, Pismo Zygmunta Filipowicza i Janusza Makowskiego do Zenona Kliszki, Warszawa, 19 III 1969 r., k. 20; AAN, UdsW, 129/12, List prezesa ChSS Zygmunta Filipowicza do dyrektora UdsW Aleksandra Skarżyńskiego, 17 I 1972 r., k. 79–80; AAN, Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, Komitet Centralny w Warszawie (dalej: KC PZPR), V/87, Notatka w sprawie wyborów do Sejmu PRL i rad narodowych w 1969 r. opracowana przez Wydział Organizacyjny KC, k. 528–534.

<sup>36</sup> M.K., *Szczerokość i konsekwencja*, „Za i Przeciw” 1968, nr 14, s. 3; K. Morawski, *Odpowiedzialność za Polskę*, „Za i Przeciw” 1968, nr 15, s. 2; J. Makowski, *Nasze miejsce*, „Za i Przeciw” 1968, nr 17, s. 2; Z. Filipowicz, *W obliczu nowych zadań*, „Za i Przeciw” 1968, nr 17, s. 3, 10; J. Majdecki, *O wychowanie w miłości do Ojczyzny*, „Za i Przeciw” 1968, nr 18, s. 2–3; *W trosce o wspólne bezpieczeństwo*, „Za i Przeciw”

mu jego polityczni nadzorcy: np. w 1971 r. w Wydziale Administracyjnym KC za celowe uznano jedynie aktywizowanie organizacji, a nie jej wzmacnianie<sup>37</sup>, wszelkie zaś próby zarządu idące w tym drugim kierunku postrzegano jako wygórowane, a nawet „bezczelne”<sup>38</sup>.

W roku 1969 oczyszczono przedpole przed główną rozgrywką i dokonano weryfikacji członków ChSS. Można uznać, że proces ten przede wszystkim był wymierzony we Frankowskiego i miał na celu zniwelowanie jego wpływów, czystkę kadrową projektowano však już w czasie konfrontacji z nim. Liczebność stowarzyszenia spadła do 347 członków<sup>39</sup>. W grudniu 1970 r. na prezesa ponownie wybrano Filipowicza, wiceprezesami zostali Makowski i Majdecki, Morawski pozostał sekretarzem generalnym<sup>40</sup>. Nie powiódł się zatem zamiar Filipowicza i Makowskiego, aby usunąć z zarządu Majdeckiego (o czym jeszcze w lutym 1970 r. poinformowany był także Rostworowski). Była to próba rozbicia przez frakcję starszych działaczy paktu Majdecki–Morawski i wzmocnienia Romaniuka. Osiągnięto jednak efekt odwrotny do zamierzonego. Majdecki, wdzięczny Morawskiemu za lojalność, zacieśnił współpracę z nim<sup>41</sup>. Filipowiczowi, jak się wydaje, zabrakło zdecydowania. Jeszcze na początku 1970 r. był zwolennikiem bezwzględnego pozbycia

1968, nr 36, s. 3; J. Makowski, *Po porozumieniu moskiewskim. W obozie socjalistycznym i w Europie*, „Za i Przeciw” 1968, nr 37, s. 3; E. Moszyński, *Polskie sojusze*, „Za i Przeciw” 1968, nr 38, s. 3; AIPN, 0648/179, Stanowisko ChSS wobec niektórych ważniejszych problemów aktualnej sytuacji politycznej w kraju, 1971 r., k. 50–60; AAN, Archiwum Rodziny Rostworowskich (dalej: ARR), 245, Janusz Makowski, „Miejsce i rola Polski”, wrzesień 1968 r., k. 1–22; AAN, UdsW, 87/26, Notatka nt. postawy ugrupowań katolików świeckich w 1968 r., k. 11–14; AAN, UdsW, 89/34, Postawy ugrupowań katolików świeckich w 1968 r., 5 VI 1968 r., k. 6–9.

<sup>37</sup> AAN, UdsW, 87/29, Ocena działalności tygodnika „Za i Przeciw” (marzec–grudzień 1968), 20 I 1969 r., k. 58–64; AAN, UdsW, 89/34, Postawy ugrupowań katolików świeckich, 5 VI 1968 r., k. 18; AAN, UdsW, 143/2, Informacja o roli i perspektywach działalności PAX-u, ChSS i Znaku. Opracowanie Wydziału Administracyjnego KC PZPR, Warszawa, czerwiec 1971 r., k. 79–80, 85–87; AAN, KC PZPR, XI/881, Informacja o roli i perspektywach działalności PAX-u, Znaku i ChSS, 15 I 1972 r., k. 11–13, 15; AIPN, 0648/179, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 11 III 1971 r., Warszawa, 12 III 1971 r., k. 61.

<sup>38</sup> AIPN, 0648/174, Pismo naczelnika Wydziału IV KW MO w Poznaniu do naczelnika Wydziału II Departamentu IV MSW, Poznań, 7 IX 1971 r., k. 190–191; AAN, UdsW, 87/26, Uwagi do „Uwag ChSS – na marginesie Wytucznych na VI Zjazd Partii”, Warszawa, 15 XI 1971 r., k. 49–50; AAN, UdsW, 87/34, Uwagi dot. wniosku Zarządu Głównego ChSS z dnia 3 IV 1969 r. w sprawie działalności wydawniczej, 10 IV 1969 r.; AAN, UdsW, 89/40, Notatki do planu działalności ChSS na 1969 r., Warszawa, 10 II 1969 r., k. 2–8.

<sup>39</sup> AAN, UdsW, 93/20, Opracowanie „Katolickie organizacje społeczne”, k. 180.

<sup>40</sup> AIPN, 0648/171, Doniesienie dot. Walnego Zgromadzenia ChSS, źródło TW „Topór”, Kraków, 18 XII 1970 r., k. 47–51; AIPN, 0648/174, Doniesienie dot. Walnego Zgromadzenia ChSS, źródło TW „Miroslaw”, 15 XII 1970 r., k. 165–169; AAN, UdsW, 89/42, Pismo dot. wyborów w ChSS, 16 XII 1970 r., k. 21–22; *ibidem*, Projekt organizacji pracy członków Zarządu Głównego ChSS z dnia 26 X 1970 r. według założeń nowego statutu, k. 23; *ibidem*, Aktualny podział funkcji i kompetencji członków Zarządu Głównego ChSS według stanu na 1 IX 1970 r., k. 31; *Walne Zgromadzenie Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego*, „Za i Przeciw” 1970, nr 51/52 (717–718), s. 2. Do wydarzeń na Wybrzeżu z grudnia 1970 r. kierownictwo ChSS odniosło się z dużą rezerwą i oczekiwało na pierwsze kroki nowej ekipy rządzącej. AIPN, 0648/179, Notatka dot. sytuacji w ChSS po zmianie na szczycie władzy w PRL, źródło: TW „Hektor”, Warszawa, 18 XII 1970 r., k. 104.

<sup>41</sup> AIPN, 0648/172, Informacja ze spotkania z TW „Stanisław”, Warszawa, 7 II 1970 r., k. 156–157; *ibidem*, Doniesienie agenturalne dot. sytuacji w ChSS, źródło: TW „Zenon”, Lublin, 13 X 1970 r., k. 189.

się z zarządu Majdeckiego i Morawskiego, podczas gdy Romaniuk opowiadał się za ich pozostawieniem, jednakże bez funkcji kierowniczych. Ponadto Filipowicz (wraz z Majdeckim i Morawskim) szukał sojusznika przeciwko Makowskiemu, z którego był niezadowolony (Makowski bowiem w tym czasie bardziej angażował się w prace Chrześcijańskiej Konferencji Pokojowej niż w działalność ChSS, kontentując się funkcją wiceprezesa stowarzyszenia). Nie bez znaczenia na wynik tej konfrontacji była sympatia, jaką Majdecki cieszył się w UdsW, i irytacja MSW na to, że obalenie Frankowskiego – wobec niekończących się sporów w organizacji – ciągle nie pozwala na lepsze polityczne wykorzystanie ChSS. Resort przestrzegał jednak Majdeckiego przed otwartym krytykowaniem Filipowicza<sup>42</sup>. Czy mogło być prawdą, że to Rostworowski skłócił Majdeckiego z Filipowiczem, Makowskim i Romaniukiem, gdyż chciał zająć jego miejsce? Pogłoski te dały asumpt do podejrzeń, że „za Rostworowskim stoją siły silniejsze od Urzędu [ds.] Wyznań”<sup>43</sup>. Z pewnością jednak wiosną 1970 r. doszło po raz pierwszy do sprzymierzenia sił członków „piątki” przeciwko lubelskiemu działaczowi<sup>44</sup>.

Frakcja Filipowicza nie była jednolita. Romaniuk planował na zbliżających się wyborach w grudniu 1970 r. poszerzyć zarząd do piętnastu osób, co miało dać mu przewagę w rozgrywce z Makowskim. Nim zdecydował się na uderzenie, chciał najpierw utworzyć dla siebie stanowisko III wiceprezesa, a następnie dopiero zająć po Makowskim fotel I wiceprezesa i zdobyć jego miejsce w sejmie. W MSW już w maju 1970 r. w porozumieniu z UdsW planowano marginalizację Makowskiego, Meysztowicza i Szomańskiego. Pozycja Filipowicza miała pozostać bez zmian, a Romaniuka, Majdeckiego i Morawskiego – umocnić się, z tym że Romaniuka nie w takim stopniu, by zyskał przewagę nad resztą, gdyż władze stawiały już na Majdeckiego i Morawskiego<sup>45</sup>. Filipowicza i Romaniuka jego przeciwnicy uznawali za osoby nieszczerze, które wobec reszty z „piątki” stosują metodę faktów dokonanych<sup>46</sup>. Obie rywalizujące frakcje, na których liderów z czasem zaczęły wyrastać Romaniuk i Morawski, nie zdołały jeszcze wówczas rozstrzygnąć sporu na swoją

<sup>42</sup> AIPN, 00170/911, t. 2, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 12 I 1970 r., Warszawa, 12 I 1970 r., k. 193–194; *ibidem*, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 20 III 1970 r., Warszawa, [b.d.d.] III 1970 r., k. 208–209; AIPN, 0648/177, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Hektor” w dniu 20 I 1970 r., Warszawa, [b.d.d.] I 1970 r., k. 93–94; *ibidem*, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Hektor” w dniu 4 III 1970 r., Warszawa, 5 III 1970 r., k. 97–100; AIPN, 0648/179, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 8 IX 1970 r., Warszawa, [b.d.d.] IX 1970 r., k. 219–220.

<sup>43</sup> AIPN, 00170/911, t. 2, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 2 IV 1970 r., Warszawa, [b.d.d.] IV 1970 r., k. 213.

<sup>44</sup> *Ibidem*, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 26 V 1970 r., k. 220–222.

<sup>45</sup> AIPN, 0648/177, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 13 V 1970 r., Warszawa, 13 V 1970 r., k. 115; AIPN, 0648/179, Pismo inspektora Wydziału II Departamentu IV MSW do naczelnika Wydziału II Departamentu IV MSW, Warszawa, 26 V 1970 r., k. 263–264; *ibidem*, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Hektor” w dniu 20 V 1970 r., Warszawa, [b.d.d.] V 1970 r., k. 265–266.

<sup>46</sup> AIPN, 0648/177, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 13 V 1970 r., Warszawa, 13 V 1970 r., k. 115.

korzystać, co było najważniejszą przyczyną pozostania na stanowisku Filipowicza (pomimo gróźb ze strony Romaniuka, że jeśli nie zostanie „naczelnym i wiceprezesem”, to doprowadzi do ustąpienia Filipowicza).

Rzeczywistym wygranym wyborów w grudniu 1970 r. był Rostworowski, który zdołał wejść do zarządu i wyrastał na głównego ideologa stowarzyszenia, a w luźnych rozmowach zaczął się pojawiać jako kandydat na lidera. Pozytywnie się wyróżniał na tle skonfliktowanych warszawskich działaczy<sup>47</sup>, a przynajmniej sprawiał takie wrażenie wśród swoich zwolenników. Walczyć z nim próbowano, rozpuszczając pogłoski o jego rzekomych związkach z Frankowskim. W tych plotkach mogło być ziarno prawdy – Rostworowski bardzo potrzebował sojuszników wśród starych działaczy, tych zaś mógł mu w pewnej ograniczonej liczbie dostarczyć były prezes. Jeśli zaś lubelski działacz myślał realnie o walce z układem Filipowicz–Makowski, musiał się (nie głosząc prostej restauracji organizacji sprzed 1968 r.) od nowego zarządu wyraźnie odróżniać<sup>48</sup>.

Pozornym jedynie wsparciem dla Filipowicza – z uwagi na rangę rozmówcy – mogło być jego spotkanie z sekretarzem KC Józefem Tejchmą w marcu 1971 r.<sup>49</sup> Podczas kolejnej rozmowy z tym politykiem w czerwcu tego roku Filipowicz i Makowski nie zdołali doprowadzić do spełnienia postulatów stowarzyszenia, do których zaliczały się wprowadzenie jego przedstawicieli do rad narodowych wszystkich stopni, teka wiceministra oświaty lub drobnej wytwórczości dla działacza ChSS, stanowisko doradcy ds. wyznaniowych przy Ambasadzie PRL w Rzymie, a także utworzenie funkcji korespondentów „Za i Przeciw” w Bonn i Paryżu. W ChSS żartowano, że gdyby to się udało, w stowarzyszeniu zapanowałby spokój – zostałby w nim tylko Morawski, gdyż reszta kierownictwa rozjechałaby się po świecie<sup>50</sup>.

Zręcznym graczem pozostawał nadal Romaniuk, który – mimo formalnego sukcesu Filipowicza, jakim w grudniu 1970 r. było ponowne powierzenie mu funkcji prezesa – zaczął orientować się na Majdeckiego i Morawskiego, zapewniając sobie w ten sposób możliwość zmiany frontu<sup>51</sup>. Elementem oczyszczania pola przed decy-

<sup>47</sup> AIPN, 00170/911, t. 2, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 14 X 1970 r., Warszawa, [b.d.d.] X 1970 r., k. 245; AIPN, 0648/171, Notatka służbowa ze spotkania odbytego z TW ps. „Marian” w dniu 3 IV 1970 r., Wrocław, 4 IV 1970 r., k. 290–292; AIPN, 0648/172, Doniesienie agenturalne dot. sytuacji w ChSS, źródło: TW „Zenon”, Lublin, 30 I 1971 r., k. 196–201; AIPN, 0648/173, Notatka służbowa ze spotkania z pomocą obywatelską ps. „Sekretarz”, Gdańsk, 17 VI 1970 r., k. 215–216.

<sup>48</sup> AIPN, 00170/911, t. 2, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 7 VII 1970 r., Warszawa, 7 VII 1970 r., k. 231; AIPN, 0648/179, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Hektor” w dniu 8 VII 1970 r., Warszawa, 9 VII 1970 r., k. 225–226.

<sup>49</sup> AIPN, 0648/179, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 11 III 1971 r., Warszawa, 12 III 1971 r., k. 61.

<sup>50</sup> AIPN, 0648/171, Doniesienie nt. działalności ChSS, źródło: TW „Topór”, Kraków, 6 VII 1971 r., k. 108–109; AAN, KC PZPR, 237/XIX–171, Janusz Makowski, Notatka z niektórymi postulatami dla Kierownictwa Politycznego, [b.d.d.] VI 1971 r., k. 131–133; AAN, UdsW, 93/6, Notatka Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego dla członków Biura Politycznego KC PZPR w sprawie zwiększenia możliwości oddziaływania na środowisko ludzi wierzących skupionych wokół ChSS, Warszawa, 22 VI 1971 r., k. 139–141.

<sup>51</sup> AIPN, 0648/171, Doniesienie nt. młodych działaczy ChSS, źródło: TW „Topór”, Kraków, 8 III 1971 r., k. 72; *ibidem*, Doniesienie dot. działaczy ChSS, źródło: TW „Topór”, Kraków, 22 III 1971 r., k. 77.

dującym starciem było też usunięcie Adama Paygerta, oskarżonego o antykomunistyczne wypowiedzi. Jak się wydaje, w tym wypadku chodziło nie tylko o uczynienie zadość oczekiwaniom władz, ale i o pozbycie się człowieka, który ze względu na swe ambicje i dużą pryncypialność mógł stwarzać w ChSS problemy<sup>52</sup>.

Po wyborach do zarządu w 1970 r. utworzyła się również efemeryczna grupa młodych działaczy, odległych od Majdeckiego i Morawskiego. Jej liderem był Andrzej Szomański, w latach sześćdziesiątych zaangażowany w działania wymierzone we Frankowskiego. Wskutek konfliktu z Romaniukiem, a następnie z Morawskim odszedł on jednak ze stowarzyszenia. Związał się później z opozycją demokratyczną, ale też współpracował z organami bezpieczeństwa państwa<sup>53</sup>.

Ambicje młodych najpełniej więc potrafił wykorzystać Morawski – i nie przeszkodziły w tym pogłoski o jego kontaktach z MSW. Taktyką „Mariusza” było przyjmowanie do ChSS nowych działaczy i tworzenie w ten sposób własnej frakcji, mającej wywierać presję pokoleniową na działaczy o proveniencji chadeckiej i narodowej, którzy – jak to określano – dożywali swoich dni w „ChSS-owskim zapiecku” i stanowili najpoważniejsze oparcie dla Filipowicza<sup>54</sup>. Morawski dążył do wzmocnienia Rostworowskiego, planował bowiem zyskać w nim sojusznika w zarysowującym się coraz wyraźniej własnym konflikcie z Majdeckim i Romaniukiem (co wobec inercji Filipowicza i słabości Makowskiego było niejako zjawiskiem naturalnym). Sekretarz generalny popularność swą budował także przez obniżanie wymagań wobec kadry i hojną politykę finansową. Umacniając lubelskiego działacza, Morawski nie mógł jednak przewidzieć, że kreuje swojego najgroźniejszego konkurenta<sup>55</sup> – jeszcze w październiku 1971 r. TW „Stanisław”, przedstawiając swoje plany, wskazywał na współpracę z Morawskim, domagał się aktywizacji „Hejnału Mariackiego”, krytykował usuniętego z niego niedawno Majdeckiego i postulował uaktywnienie działalności ekumenicznej ChSS<sup>56</sup>.

Majdecki był zbyt słaby, by prowadzić grę o fotel prezesa dla siebie. Jak się wydaje, jego ambicją było utrzymanie stanowiska zastępcy prezesa i realny wpływ na politykę ChSS. Taktyką do tego wiodącą była zmienność sojuszy i trzymanie z silniejszą stroną. „Derby” nie stworzył własnej frakcji, był jednak zwykle jednym z czo-

<sup>52</sup> AIPN, 0648/171, Doniesienie nt. młodych działaczy ChSS, źródło: TW „Topór”, Kraków, 8 III 1971 r., k. 72; *ibidem*, Doniesienie dot. działaczy ChSS, źródło: TW „Topór”, Kraków, 22 III 1971 r., k. 76–77.

<sup>53</sup> AIPN, 00191/55, Teczka pracy TW ps. „Historyk”: Andrzej Feliks Szomański, *passim*; AIPN, 0648/171, Doniesienie nt. młodych działaczy ChSS, źródło: TW „Topór”, Kraków, 8 III 1971 r., k. 69–70, 72; *ibidem*, Doniesienie dot. działaczy ChSS, źródło: TW „Topór”, Kraków, 22 III 1971 r., k. 79; *ibidem*, Doniesienie dot. sytuacji w ChSS, źródło: TW „Topór”, Kraków, 14 IV 1971 r., k. 83–86; AIPN, 0648/177, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Hektor” w dniu 4 III 1970 r., Warszawa, 5 III 1970 r., k. 98.

<sup>54</sup> AIPN, 0648/171, Doniesienie dot. sytuacji w ChSS, źródło: TW „Topór”, Kraków, 27 XI 1970 r., k. 37, 39–40; *ibidem*, Doniesienie nt. młodych działaczy ChSS, źródło: TW „Topór”, Kraków, 8 III 1971 r., k. 73; *ibidem*, Doniesienie dot. lokalnych oddziałów ChSS, źródło: TW „Topór”, Kraków, 10 VI 1971 r., k. 96.

<sup>55</sup> AIPN, 0648/179, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Hektor”, Warszawa, 18 V 1971 r., k. 32–33.

<sup>56</sup> AIPN, 0648/178, Informacja nt. sytuacji w ChSS, źródło: TW „Stanisław”, Warszawa, 29 X 1971 r., k. 214–216.

lowych graczy – najpierw w opozycji przeciwko Frankowskiemu, następnie w grupie Morawskiego, a po sporze z nim coraz wyraźniej zbliżał się do Rostworowskiego. Jako działacz bez skrupułów zmieniający politycznych sprzymierzeńców, a przy tym tajny współpracownik formułował opinie, które mogły przechylić szalę na korzyść jednej ze stron. Dodatkowym atutem były jego bardzo dobre relacje ze Skarżyńskim. „Derby” nie był co prawda tak wybitnym taktikiem jak „Mariusz”, jednak podobnie jak on nie lubił ryzykować. O ile jednak w wypadku Morawskiego oznaczało to przebiegłość, o tyle w wypadku Majdeckiego prowadziło do kunktatorstwa<sup>57</sup>.

## „Piątka” a Rostworowski

Czynnikami, które istotnie wpłynęły na sytuację w ChSS, były niespodziewany wybór Rostworowskiego na posła w marcu 1972 r. i ograniczenie reprezentacji parlamentarnej ChSS do dwóch miejsc (wygaszono mandat po Frankowskim). Na miejsce w ławach poselskich liczyli Morawski, Majdecki i Romaniuk, tymczasem, ku ich zaskoczeniu, zgodę na kandydowanie otrzymał ich nie lubiany konkurent. Po raz pierwszy możliwość takiego rozwoju wypadków przedstawił Filipowiczowi Stanisław Kania w styczniu 1972 r. Zdecydowanie odrzucił on postulat pięciu mandatów (dla Filipowicza, Makowskiego, Majdeckiego, Romaniuka i Morawskiego), a nawet zasugerował ewentualność całkowitej likwidacji parlamentarnej reprezentacji ChSS. Mimo kontrakcji całej „piątki” i pewnych projektów UdsW zakładających trzy mandaty dla ChSS (Filipowicz i dwóch z czwórki: Makowski, Morawski, Majdecki i Rostworowski) to Rostworowski uzyskał miejsce na liście wyborczej. Majdecki był przyniębiony. Morawski, który uchodził za przebiegłego taktyka, uznał, że należy poczekać na lepszą okazję. Romaniuk mimo wszystko cieszył się z tego, że posłem nie został Morawski, jego „odwieczny konkurent”. Makowski natomiast, który stracił miejsce w sejmie, starał się wytworzyć legendę, że stało się to z powodu jego niezależności. Konsekwencje wejścia „Stanisława” do sejmu najpełniej chyba zrozumiał Filipowicz, który dojrzał w tym zagrożenie dla własnej pozycji, wobec czego zdał się w zasadzie na Romaniuka i Morawskiego i dążył do osłabienia Rostworowskiego, próbując przypiąć mu łatkę „posła terenowego”. Było jednak dużą naiwnością zakładać, że pozwoli to rozwiązać problem ambitnego działacza<sup>58</sup>. W trakcie kampanii wyborczej zarząd starał się zmarginalizować

<sup>57</sup> AIPN, 0648/177, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 26 III 1970 r., Warszawa, 26 III 1970 r., k. 105–107; *ibidem*, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 17 IV 1970 r., Warszawa, 18 IV 1970 r., k. 111; *ibidem*, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 13 V 1970 r., Warszawa, 13 V 1970 r., k. 115.

<sup>58</sup> AIPN, 00170/911, t. 2, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 12 I 1972 r., Warszawa, 13 I 1972 r., k. 317; AIPN, 00200/1127, Notatka dot. kandydowania Stanisława J. Rostworowskiego na posła, Lublin, 4 I 1972 r., k. 229–230; *ibidem*, Pismo Zygmunta Filipowicza do Stanisława J. Rostworowskiego w związku z jego wyborem na posła, Warszawa, 22 V 1972 r., k. 238–240; AIPN, 0648/171, Doniesienie nt. sytuacji w ChSS i „Znaku” sporządzone na podstawie nagrania, źródło: TW „Topór”, Kraków, 14 II 1972 r.,

Rostworowskiego w ChSS i był zdecydowanie wrogo nastawiony do jego kandydatury, ten zaś odgrażał się, że będzie szukał wsparcia u władz partyjnych<sup>59</sup>.

Makowski, według informacji przekazywanych do MSW przez agenturę, po utracie mandatu poselskiego zbliżył się do Filipowicza i za wszelką cenę usiłował zostać jego prawą ręką, prezes zaś przestał widzieć w nim zagrożenie po jego odejściu z sejmu. Makowski, Romaniuk i Majdecki byli nastawieni zdecydowanie krytycznie do Rostworowskiego, który chciał wejść do Prezydium Zarządu, przeszkodę dla skonsolidowania działań stanowił jednak konflikt Romaniuka z Filipowiczem. Prezes miał za złe Romaniukowi m.in. to, że nie zgodził się on na zamieszczenie na łamach „Za i Przeciw” artykułów popularyzujących kandydatów ChSS do sejmu, nie chcąc wykonać żadnego przyjaznego gestu pod adresem Rostworowskiego. Była to dla Filipowicza zbyt czytelna manifestacja niechęci do lubelskiego działacza<sup>60</sup>.

Majdecki w maju 1972 r. stwierdził, że lubelski działacz to „problem numer jeden w ChSS”<sup>61</sup>. Sam Rostworowski – mimo oczywistego osiągnięcia sukcesu – zdawał sobie sprawę z tego, że jest otoczony przez wrogów. Według informacji SB już w styczniu 1972 r. snuł ambitne plany reorganizacji ChSS. Kpił sobie z prób spychania go na grunt lokalny, dowodził, że cała młoda kadra, którą przyciągnął Morawski, stoi już po jego – Rostworowskiego – stronie. ChSS określał jako „worek ze śmieciami”, który należy opróżnić. O jego dobrej intuicji świadczy to, że liczył się w zasadzie jedynie z Morawskim. Filipowicza się nie obawiał, Makowskiego postrzegał jako zbyt starego na włączenie się do rywalizacji, Majdeckiego uważał za zbyt egozystę, a o Romaniuku sądził, że jest pozbawiony umiejętności zniuansowanego działania. Udało mu się zapobiec wzmocnieniu tego ostatniego, gdy próbował on obsadzić zarząd własnymi ludźmi. Rostworowski planował zastąpić Majdeckiego na stanowisku wiceprezesa, a następnie objąć funkcję prezesa całego stowarzyszenia. Lubelski działacz był pewny siebie, ale nie lekceważył możliwości przegranej, dlatego za wszelką cenę starał się nie rozpocząć zbyt wczesnie konfliktu z Morawskim, a nawet przekonywał innych, że powinien on czym prędzej zostać wiceprezesem stowarzyszenia<sup>62</sup>. Była to intuicja tym bardziej trafna, że MSW, które obserwowa-

k. 129–130; AIPN, 0648/172, Doniesienie agenturalne dot. sytuacji w ChSS, źródło: TW „Zenon”, Lublin, 23 V 1972 r., k. 241–246; *ibidem*, Doniesienie agenturalne dot. sytuacji w ChSS, źródło: TW „Zenon”, Lublin, 30 V 1972 r., k. 247–262; AIPN, 0648/178, Informacja dot. rozmowy Zygmunta Filipowicza ze Stanisławem Kanią, Warszawa, 15 I 1972 r., źródło: „Derby”, k. 202–204; AAN, UdsW, 129/12, Listy aktualnych i proponowanych posłów katolickich, ok. 1972 r., k. 74–75.

<sup>59</sup> AIPN, 0648/178, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Hektor” w dniu 29 II 1972 r., Warszawa, 6 III 1972 r., k. 188–189.

<sup>60</sup> *Ibidem*, Informacja dot. sytuacji w ChSS i warszawskim KIK, źródło: „Mariusz”, Warszawa, 16 III 1972 r., k. 180–182; *ibidem*, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Hektor” w dniu 29 II 1972 r., Warszawa, 6 III 1972 r., k. 189.

<sup>61</sup> AIPN, 00170/911, t. 4, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 18 V 1972 r., Warszawa, 19 V 1972 r., k. 10.

<sup>62</sup> AIPN, 0648/172, Doniesienie nt. pozycji Stanisława Rostworowskiego w ChSS, źródło: TW „Zenon”, Lublin, 28 IV 1973 r., k. 324–326; AIPN, 0648/178, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Optymista”

ło aktywność działacza po jego wejściu do sejmu, dostrzegło konieczność „ukierunkowania dalszej działalności Rostworowskiego”, tak aby nie powodowała ona rozdzźwięków w stowarzyszeniu. Resort był ogólnie zadowolony z postawy ChSS. Pisano: „obecne działania Rostworowskiego nie są dla nas korzystne operacyjnie”<sup>63</sup>. Natomiast Komenda Wojewódzka MO w Lublinie stała na stanowisku, że ciągła wojna w Zarządzie Głównym ChSS jest destrukcyjna, podobnie jak ostracyzm, jaki spotyka tam Rostworowskiego, i próby spychania go do roli „posła terenowego”<sup>64</sup>.

Tym bardziej ryzykowne było wystąpienie Rostworowskiego na obozie szkoleniowym ChSS w Ustce w sierpniu 1972 r., podczas którego wezwał on do aktywizacji politycznej i ideowej stowarzyszenia. Sformułował też swoją własną wizję „socjalizmu wieloświatopoglądowego”, postulując włączenie się w nurt marksistowski przy zachowaniu katolickich imponderabiliów (które – jego zdaniem – nie stały w sprzeczności z doktryną marksistowską). Było to nawiązanie zarówno do haseł „demokratycznej lewicy bezpartyjnej”, jak i programu PAX-u, ale przede wszystkim – wyraz osobistych ambicji prelegenta. Wywołało to oburzenie pozostałych czołowych działaczy.

Wypowiedź Majdeckiego, który także zabrał głos, miała wydźwięk koncyliacyjny. Być może był to efekt zaleceń MSW z maja 1972 r., aby rozładować napięcie między kierownictwem a Rostworowskim, moment na to był jednak fatalny. Obóz wskutek kłótni zakończył się przed czasem i w atmosferze skandalu. Ukazał on jednak skalę poparcia dla Rostworowskiego wśród intelektualistów związanych z ChSS. Morawski uznał, że Rostworowski jest po prostu naiwny – jego postulat współzrządzenia przez katolików i wpływania na ideologię marksistów mogłby zostać zrealizowany jedynie w bardzo odległej przyszłości, po gruntownej redefinicji PZPR<sup>65</sup>. „Piątka” rozesłała do uczestników spotkania w Ustce pismo zdecydowanie krytykujące tezy lubelskiego działacza<sup>66</sup>.

w dniu 27 I 1972 r., Warszawa, 28 I 1972 r., k. 193–194; AIPN, 0648/181, Wyciąg z informacji w sprawie grup (względnie wspólnot) nieformalnych, źródło: TW „Alina”, 17 III 1973 r., k. 233.

<sup>63</sup> AIPN, 00200/1127, Informacja dot. Stanisława Rostworowskiego, Warszawa, 13 VI 1972 r., k. 236.

<sup>64</sup> *Ibidem*, Uwagi do opracowania pt. „Stosunki z KUL-em posła Rostworowskiego”, Lublin, 14 VI 1972 r., k. 251.

<sup>65</sup> AIPN, 00170/911, t. 2, Notatka w sprawie kursokonferencji ChSS w Ustce w dniach 16–29 VIII 1972 r., źródło: TW „Derby”, 29 VIII 1972 r., k. 373–376; *ibidem*, Notatka w sprawie wystąpienia posła Rostworowskiego na kursokonferencji w Ustce (ciąg dalszy), źródło: TW „Derby”, 31 VIII 1972 r., k. 377–378; AIPN, 0648/172, Doniesienie agenturalne nr 17/72. Ocena obozu szkoleniowego ChSS w Ustce w dniach 16–29 VIII 1972 r., źródło: TW „Zenon”, Lublin, 14 IX 1972 r., k. 332–340; AIPN, 0648/173, Notatka służbowa ze spotkania z KO „Krzysztof”, Szczecin, 11 X 1972 r., k. 263; AIPN, 0648/178, Informacja dot. konferencji szkoleniowej aktywu centralnego i terenowego w Ustce k. Słupska, źródło: TW „Hektor”, Warszawa, 5 IX 1972 r., k. 26–30. Zob. też AAN, ARR, 248, S.J. Rostworowski, „Pluralistyczny charakter światopoglądu katolickiego”, k. 1–16; AAN, ARR, 257, S. Rostworowski, „Etyczny aspekt zobowiązań katolików wobec Państwa”, k. 1–23; AAN, ARR, 270, S.J. Rostworowski, „W kręgu lewicy społecznej”, k. 1–131.

<sup>66</sup> AIPN, 00170/911, t. 4, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 18 V 1972 r., Warszawa, 19 V 1972 r., k. 12; AIPN, 0648/178, Pismo ZG ChSS Do wszystkich uczestników kursu ChSS w Ustce, Warszawa, 1 IX 1972 r., k. 31–32.

Cała sprawa unaoczniała ambicje Rostworowskiego i spowodowała, że doszło do chwilowego zawieszenia broni pomiędzy rywalizującymi działaczami: Romaniuk zaprzestał walki ze swoim starym wrogiem, Morawskim, Majdecki z Filipowiczem. Rostworowskiego uznano za człowieka niebezpiecznego, który na dodatek staje się coraz potężniejszy, w związku z tym podjęto decyzję, że wszystkie działania muszą być skierowane na jego usunięcie<sup>67</sup>. Nie oznaczało to jednak zgody co do taktyki w tej sprawie. Najbardziej przenikliwy okazał się Morawski, który dowodził, że kierownictwo nie powinno występować zbyt agresywnie przeciwko Rostworowskiemu, gdyż prawdopodobnie stoi za nim partia. Potwierdziło się to już wkrótce, gdy przed deprecjonowaniem Rostworowskiego ostrzegł Makowskiego sam Skarżyński. Filipowicz, jak relacjonował TW „Hektor”, zaczął się wahać w swych poglądach na całą sprawę, co doprowadziło do kolejnych kontrowersji wewnątrz kierownictwa<sup>68</sup>. Morawski zdawał sobie sprawę, że ze względu na nastroje w ChSS nie może ani jednoznacznie potępić Rostworowskiego, ani się też za nim wprost opowiedzieć. Jeśli na początku 1972 r. uchodzili jeszcze za przyjaciół, to po wyborach do sejmu i konferencji w Ustce coraz wyraźniejsza stawała się ich rywalizacja. Przewidując, jak się wydaje, nieuchronne w dalszej perspektywie starcie z Rostworowskim, Morawski dążył do osłabienia Majdeckiego i Makowskiego, co wobec wyciszonego jedynie konfliktu Majdeckiego i Filipowicza oznaczało postępującą dezintegrację kierownictwa stowarzyszenia<sup>69</sup>. Zawieszenie broni przestało wkrótce obowiązywać, o skali podziałów świadczyło zaś to, że wszyscy protagoniści użyli sprawy Rostworowskiego do rozgrywek między sobą<sup>70</sup>.

Tymczasem w listopadzie 1972 r. TW „Stanisław” opracował dla MSW memoriał na temat Morawskiego. Przedstawił go jako osobę chwiejną politycznie, niedawnego moczarowca, intryganta i przebiegłego taktyka. Opisywał kolejno jego spory z Romaniukiem, Makowskim, Majdeckim i z nim samym, odpowiednio opowieść ubarwiając<sup>71</sup>. Konkluzja Rostworowskiego była dla jego niedawnego przyjaciela druzgocząca: „Wadą jego jest zawiść, bezwzględność metod stosowanych dla pod-

<sup>67</sup> AIPN, 0648/171, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Topór” w dniu 13 X 1972 r., k. 158–159; AIPN, 0648/178, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Hektor” w dniu 23 IX 1972 r., Warszawa, 23 IX 1972 r., k. 13–14.

<sup>68</sup> AIPN, 0648/178, Informacja dot. reperkusji wystąpienia posła Rostworowskiego w Ustce. Ciąg dalszy, źródło: TW „Hektor”, Warszawa, 19 IX 1972 r., k. 15–20. Ostatecznie Rostworowski w piśmie do Filipowicza stwierdził, że jego wystąpienie nie miało na celu podważenia autorytetu zarządu. AIPN, 00200/1127, Pismo Stanisława J. Rostworowskiego do Zygmunta Filipowicza, Warszawa, 18 IX 1972 r., k. 280.

<sup>69</sup> AIPN, 0648/172, Doniesienie agenturalne dot. sytuacji w ChSS, źródło: TW „Zenon”, Lublin, 23 V 1972 r., k. 241–242; *ibidem*, Doniesienie agenturalne dot. sytuacji w ChSS, źródło: TW „Zenon”, Lublin, 30 V 1972 r., k. 260–261; AIPN, 0648/178, Informacja nt. konfliktu Jana Majdeckiego i Kazimierza Morawskiego, źródło: TW „Hektor”, Warszawa, 6 IX 1972 r., k. 23–24.

<sup>70</sup> AIPN, 0648/172, Doniesienie agenturalne nt. układów personalnych w ChSS, źródło: TW „Zenon”, Lublin, 16 IX 1972 r., k. 344–352.

<sup>71</sup> *Ibidem*, Charakterystyka Kazimierza Morawskiego autorstwa TW „Stanisław”, Lublin, 7 XI 1972 r., k. 295–300.

wyższenia swojej pozycji oraz obecny kryzys, jaki przeżywa na tle nieotrzymania mandatu. Należałoby mu stworzyć warunki dla odpoczynku psychicznego, przesunąć np. na stanowisko redaktora »Hejnału Mariackiego«, odsunąć od spraw personalnych i finansowych, dać do zrozumienia, że autorytetu władz państwowych dla celów osobistych nadużywać nie można, pokarać za stosowane fałszywe donosy, anonimy, nagonki personalne, jakie nie licują z godnością człowieka mieniącego się politykiem w Polsce Ludowej”<sup>72</sup>.

Sytuacji nie załagodziła nawet gniewna ingerencja władz, które z pomocą swojej agencji starały się uspokoić ambitnych działaczy, zwłaszcza zaś zapobiec konfliktowi Morawskiego i Rostworowskiego<sup>73</sup>. Doprowadzony do wściekłości sytuacją w ChSS szef UdsW powiedział w 1972 r., że „nie życzy sobie, aby za państwowe pieniądze członkowie Zarządu Głównego ChSS zajmowali się personalnymi rozróbkami. Jeżeli będzie to trwać nadal, postara się, aby winni zakłócania normalnego toku pracy Zarządu zostali z niego usunięci”<sup>74</sup>. Także nadzorujący stowarzyszenie z ramienia SB płk Edward Jankiewicz „bardzo ostro postawił sprawę nierozgrywania się wzajemnego przez członków Zarządu. W myśl przysłowia, gdzie dwóch się bije..., dał do zrozumienia, że jest trzecia siła, która wyrzuci z siodła obie rozgrywające się grupy i zajmie ich miejsce”<sup>75</sup>. Była to, jak się wydaje, aluzja do możliwości politycznego reanimowania Frankowskiego.

Problem pozycji Frankowskiego (którego osoba spotykała się z szykanami nawet w UdsW uznanymi za przesadzone) nie zahamował jednak procesów destrukcyjnych w nowym kierownictwie stowarzyszenia<sup>76</sup>. Co więcej, jednym z elementów rozgrywek personalnych była walka o „spadek” po byłym prezesie, czyli o objęcie kierownictwa nad „Hejnałem Mariackim”. Jeszcze w 1970 r. Majdecki, działając wspólnie z niebędącym członkiem ChSS Micewskim (miał on z Majdeckim bardzo bliskie, osobiste relacje, podobnie jak z Makowskim i Morawskim, którzy chcieli włączyć go do ChSS), starał się o przekazanie redakcji Micewskiemu. Ostatecznie, w kwietniu 1971 r. Frankowski zgodził się na złożenie rezygnacji z funkcji redaktora naczelnego pisma w zamian za stanowisko kierownika Zespołu Polonijnego w Dziale Zagranicznym ChSS, którym kierował Majdecki. W maju 1971 r. Morawski,

<sup>72</sup> *Ibidem*, k. 300.

<sup>73</sup> AIPN, 0648/178, Informacja nt. konfliktu Jana Majdeckiego i Kazimierza Morawskiego, źródło: TW „Hektor”, Warszawa, 6 IX 1972 r., k. 23–24, 25.

<sup>74</sup> AIPN, 0648/173, Notatka służbowa ze spotkania z TW ps. „Sekretarz”, Gdańsk, 14 XII 1972 r., k. 96.

<sup>75</sup> AIPN, 0648/179, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Hektor” w dniu 20 XI 1970 r., Warszawa, [b.d.d.] XI 1970 r., k. 187.

<sup>76</sup> AIPN, 0648/177, Notatka ze spotkania z TW „Derby” w dniu 29 I 1969 r., Warszawa, 31 I 1969 r., k. 53; *ibidem*, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 26 III 1970 r., Warszawa, 26 III 1970 r., k. 106; AAN, UdsW, 93/6, Pismo Jana Frankowskiego do Jana Majdeckiego, Warszawa, 4 I 1971 r., k. 119; *ibidem*, Pismo Jana Majdeckiego do Jana Frankowskiego, Warszawa, 9 I 1971 r., k. 120; *ibidem*, Pismo Jana Majdeckiego do Aleksandra Skarżyńskiego, 18 I 1971 r., k. 122–123. Także Makowski, który miał pewien sentyment do Frankowskiego, uważał, że polityka tzw. młodych wobec niego była zbyt brutalna. AIPN, 0648/177, Notatka ze spotkania z TW „Derby” w dniu 29 I 1969 r., Warszawa, 31 I 1969 r., k. 53.

Majdecki i Romaniuk zostali przyjęci przez Skarżyńskiego i ku swojemu zaskoczeniu zastali u niego Frankowskiego. W trakcie spotkania kierownik UdsW bronił byłego prezesa, co wywołało niemałą konsternację przybyłych, przekonanych, że Urząd ds. Wyznań wyraził zgodę na osłabienie Frankowskiego. Ostatecznie „sprawę Frankowskiego” miało zakończyć przyłączenie Zespołu Polonijnego do Ośrodka Studiów i Dokumentacji ChSS, co nastąpiło w 1972 r., a było poprzedzone kolejną falą krytyki byłego prezesa<sup>77</sup>. Frankowski starał się jeszcze nawiązać kontakt z warszawskim Klubem Inteligencji Katolickiej i z PAX-em, został nawet przyjęty do warszawskiego oddziału tego stowarzyszenia i publikował felietony ekonomiczne na łamach „Słowa Powszechnego”. Jego polityczna pozycja osłabła jednak tak bardzo, że w 1972 r. jego starania o start w wyborach do sejmu zakończyły się niepowodzeniem<sup>78</sup>. W kontekście dalszej rywalizacji w ChSS nie bez znaczenia mogło być odnowienie związków z nim przez Wojciecha Kętrzyńskiego, który już w 1970 r. zaczął publikować na łamach „Za i Przeciw”. W 1977 r. Kętrzyński wszedł nawet do Zarządu Głównego ChSS, a równocześnie oddawał spore usługi SB w jego infiltracji. W 1980 r. został posłem z ramienia stowarzyszenia<sup>79</sup>.

Znamienną cechą opisywanych wydarzeń było to, że bardzo długo kierownictwo ChSS było przekonane o tym, że udział w rywalizacji biorą jedynie czołowi działacze, a szeregowi członkowie odgrywają rolę statystów. Jak pisano: „[...] ze strony masy członkowskiej nie ma w zasadzie niebezpieczeństwa. Członkowie są tak przyzwyczajeni na wszystkich zebraniach robić to, co każe Prezydium, to jest

<sup>77</sup> AIPN, 0648/177, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 17 IV 1970 r., Warszawa, 18 IV 1970 r., k. 111; AIPN, 0648/179, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 25 V 1971 r., Warszawa, [b.d.d.] V 1971 r., k. 27–30; *ibidem*, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Hektor”, Warszawa, 18 V 1971 r., k. 31–32; *ibidem*, Informacja dot. dążeń Andrzeja Micewskiego, źródło: TW „Michalski”, Warszawa, 19 IV 1970 r., k. 267; *ibidem*, Notatka w sprawie reorganizacji „Hejnału Mariackiego”, Warszawa, 17 IV 1970 r., k. 268–269; AIPN, 02071/28, Notatka służbowa dot. Andrzeja Micewskiego, Warszawa, 30 X 1982 r., k. 20; AIPN, 001043/1768, Informacja TW „Michalski”, Warszawa, 19 IV 1970 r., k. 178; *ibidem*, Notatka dot. przywiezienia samochodu osobowego przez obywatela austriackiego Micewskiego, Cieszyn, 18 III 1966 r., k. 80; *ibidem*, Informacja, źródło: TW „Derby”, Warszawa, 8 IV 1975 r., k. 856–859; AAN, UdsW, 93/6, Odpis pisma Zygmunta Filipowicza i Jana Majdeckiego do Jana Frankowskiego, Warszawa, 30 III 1971 r., k. 126–127; *ibidem*, Projekt. Notatka w sprawie zmiany porozumienia zawartego w 1968 r., Warszawa, 27 III 1971 r., k. 148–149; A. Micewski, *Katolicy w potrzasku. Wspomnienia z peryferii polityki*, Warszawa 1993, s. 68.

<sup>78</sup> AIPN, 0648/138, Wyciąg z doniesienia źródła „Anna”, 3 I 1969 r., k. 171–172; AIPN, 0648/178, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 12 I 1972 r., Warszawa, 13 I 1972 r., k. 205; AIPN, 01355/222, Notatka z rozmowy z KP „a”, Warszawa, 17 II 1969 r., k. 488; *ibidem*, Pismo zastępcy naczelnika Wydziału IV KW MO w Krakowie do naczelnika Wydziału II Departamentu IV MSW, Kraków, 12 III 1969 r., k. 489; J. Frankowski, *Spostrzeżenia i uwagi. Kilka aktualnych refleksji*, „Słowo Powszechne” 1970, nr 78, s. 2; A. W. Kaczorowski, *Frankowski Jan Józef...*, s. 135.

<sup>79</sup> AIPN, 0648/172, Informacja ze spotkania z TW „Stanisław”, Warszawa, 7 II 1970 r., k. 157; AIPN, 0648/177, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 14 V 1969 r., k. 60; *ibidem*, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Hektor” w dniu 4 III 1970 r., Warszawa, 5 III 1970 r., k. 97; W. Kętrzyński, *O polityce, o ideologii i o zasadach*, „Za i Przeciw” 1970, nr 42, s. 10; *idem*, *Nakaz historyczny i dobro najwyższe*, „Materiały Problemowe ChSS” 1978, nr 6, s. 74–81; P. Kardela, *W służbie narodu i bezpieczeństwa. Wojciech Kętrzyński (1918–1983)*, „Rocznik Mazurski” 2015, t. 9, s. 163–180.

świecna szkoła jeszcze Frankowskiego”<sup>80</sup>. Jednak o sporach personalnych w kierownictwie wiadano również w oddziałach terenowych, gdzie sprawę całą komentowano bardzo negatywnie<sup>81</sup>. Do wybuchów niezadowolenia z tego powodu dochodziło w redakcji „Za i Przeciw”, np. w końcu stycznia 1971 r. mówiono tam, że stosunki w ChSS przypominają te z czasów Frankowskiego, a pismo jest cenzurowane przez samo kierownictwo<sup>82</sup>. We Wrocławiu w 1972 i 1973 r. doszło do buntu oddziału przeciwko warszawskiej centrali. Zarząd oddziału wrocławskiego – wskutek konfliktu sekretarza oddziału Mariana Kubali z Morawskim – złożył dymisję. Sprawa ta, zakończona zawieszeniem czołowych wrocławskich działaczy, najmocniej uderzyła w sekretarza generalnego, który zyskał opinię działacza nieumiejącego zapanować nad strukturami terenowymi<sup>83</sup>. W Opolu także wznagała się fala krytyki wymierzonej w Morawskiego i Filipowicza, wyraźnie zaś szły w górę notowania Rostworowskiego<sup>84</sup>. Także w Katowicach w czerwcu 1973 r. Majdecki miał ciężką przeprawę z wygłoszeniem prelekcji w tamtejszym oddziale – musiał się zmierzyć z opiniami dyskutantów, członków ChSS, którzy przeprowadzili gruntowną krytykę rządzących Polską<sup>85</sup>.

## Rostworowski kontra Morawski

Pod koniec grudnia 1972 r. odbyło się spotkanie kierownictwa ChSS, na którym – wbrew wcześniejszym ustaleniom Rostworowskiego, Majdeckiego i Szomańskiego – nie podjęto próby odsunięcia Filipowicza. Rostworowski wystąpił z ostrą krytyką metod rządzenia w stowarzyszeniu i stoczył spór na ten temat z Morawskim<sup>86</sup>. Sytuacja ta spowodowała, że zwykle spokojny Filipowicz w styczniu 1973 r. postawił wniosek o wotum zaufania dla siebie<sup>87</sup>. W roku 1973 ewidentna

<sup>80</sup> AIPN, 0648/171, Doniesienie dot. działaczy ChSS, źródło: TW „Topór”, Kraków, 22 III 1971 r., k. 77.

<sup>81</sup> AIPN, 0648/174, Pismo naczelnika Wydziału IV KW MO w Poznaniu do naczelnika Wydziału II Departamentu IV MSW, Poznań, 25 IX 1972 r., k. 222–223.

<sup>82</sup> AIPN, 0648/171, Doniesienie opracowane na podstawie nagranej relacji ustnej TW „Topór” nt. sytuacji w ChSS, Kraków, 11 II 1971 r., k. 55, 57.

<sup>83</sup> *Ibidem*, Materiały dot. konfliktu ZG ChSS z oddziałem wrocławskim stowarzyszenia, 1972–1973 r., k. 173–259; AIPN, 0648/180, Wyciąg z protokołu nr 180 z posiedzenia Zarządu Głównego Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego, które odbyło się 30 V 1973 r. Odpis, k. 201–205; *ibidem*, Odpis uchwały ZG ChSS w sprawie działaczy oddziału wrocławskiego stowarzyszenia, 30 V 1973 r., k. 208; AAN, ARR, 264, *passim*.

<sup>84</sup> AIPN, 0648/181, Pismo naczelnika Wydziału IV KW MO w Opolu do naczelnika Wydziału II Departamentu IV MSW, Opole, 20 I 1973 r., k. 295; *ibidem*, Tekst wystąpienia Jerzego Łysiaka na posiedzeniu Rady Konsultacyjnej ChSS, 6 I 1973 r., k. 296–298; *ibidem*, Pismo zastępcy naczelnika Wydziału IV KW MO w Opolu do naczelnika Wydziału II Departamentu IV MSW, Opole, 8 XII 1972 r., k. 299–300.

<sup>85</sup> AIPN, 0648/180, Doniesienie dot. spotkania Jana Majdeckiego z działaczami katowickiego oddziału ChSS, źródło: „Jan”, Katowice, 28 VI 1973 r., k. 187–195; *ibidem*, Informacja dot. przebiegu zebrania w oddziale katowickim ChSS w dniu 25 VI 1973 r., Katowice, 5 VII 1973 r., k. 197–199.

<sup>86</sup> AIPN, 0648/173, Notatka służbowa ze spotkania z TW ps. „Sekretarz”, Gdańsk, 20 XII 1972 r., k. 90–94.

<sup>87</sup> AIPN, 00170/917, t. 4, Informacja nt. zebrania Rady Konsultacyjnej ChSS, źródło: TW „Derby”, k. 23–26; AIPN, 0648/171, Doniesienie nt. sytuacji w ChSS sporządzone na podstawie nagrania, źródło: TW „Topór”, Kraków, 10 I 1973 r., k. 168.

stała się już rywalizacja spowinowaconych ze sobą Morawskiego (wnuka regenta Zdzisława Lubomirskiego) i Rostworowskiego, o czym w ChSS ironicznie mówiono, że „hrabiowie biorą się za łby”<sup>88</sup>. Na marginesie warto dodać, że „Adzio” był także spowinowacony z Mikołajem Rostworowskim z PAX-u (żona Kazimierza Morawskiego była siostrą Mikołaja). Jego stryjami byli także Krzysztof Morawski, działacz warszawskiego KIK, oraz Kajetan i Stanisław August Morawski. Z tym ostatnim pewnego razu omal się nie pobili, „gdyż Adzio powiedział Augustowi, że ten jest agentem amerykańskim, a August powiedział Adziowi, że jest agentem UB”<sup>89</sup>.

Zebraanie Rady Konsultacyjnej przy ChSS na początku 1973 r. stało się okazją do skrytykowania inercji Filipowicza przez młodych lokalnych działaczy i demonstracją siły Rostworowskiego<sup>90</sup>. W oczach wielu młodszych członków uchodził on za twórcę i propagatora „nowej współczesnej ideologii” i za osobę, która potrafi wyprowadzić ChSS z kryzysu<sup>91</sup>. Plan Filipowicza, ażeby sprawy załagodziła tzw. Komisja Specjalna z udziałem Makowskiego, Meysztowicza i Majdeckiego, oraz proponowana przez niego rozszada: Makowski staje się sekretarzem generalnym, Romaniuk wiceprezesem, Morawski zaś miałby zostać odesłany na naczelnego „Hejnału Mariackiego”, świadczą o tym, że starzejący się prezes nie rozumiał już sytuacji w kierownictwie stowarzyszenia<sup>92</sup>. Potwierdzają to także informacje TW „Alina”, czyli bliskiego Morawskiemu Zygmunta Izdebskiego, według którego w październiku 1973 r. Romaniuk usiłował skłonić Filipowicza do złożenia dymisji i tylko kontrakcja Morawskiego zapobiegła takiemu scenariuszowi (co wskazywałoby zresztą na to, że „Mariusz” wolał opóźnić przesilenie na szczycie ChSS<sup>93</sup>).

Już na początku 1973 r. Rostworowski przeszedł do ofensywy – doprowadził do ustąpienia z Zarządu Głównego Ryszarda Bendera, późniejszego pośła z ramienia „neo-Znaku”, a MSW powtórzyło nakaz nieprowadzenia z Rostworowskim i jego grupą walki personalnej na forum zarządu stowarzyszenia<sup>94</sup>. W marcu 1973 r. pod naciskiem UdsW Rostworowski wszedł do Prezydium Zarządu Głównego<sup>95</sup>. Jego

<sup>88</sup> *Ibidem*, Doniesienie nt. sytuacji w ChSS na podstawie nagrania, źródło: TW „Topór”, 10 IV 1973 r., k. 154–156; AIPN, 0648/172, Doniesienie agenturalne nt. sytuacji w ChSS, źródło: TW „Zenon”, Lublin, 30 IV 1973 r., k. 327–329.

<sup>89</sup> AIPN, 001043/1768, Doniesienie TW „Michalskiego” z 27 II 1969 r., k. 142; AIPN, 001043/3945, Informacja nt. Kazimierza Morawskiego, Warszawa, 13 I 1958 r., k. 15.

<sup>90</sup> AIPN, 0648/180, Doniesienie dot. sytuacji w ChSS, źródło: „Jan”, Katowice, 7 IV 1973 r., k. 173–181.

<sup>91</sup> *Ibidem*, Doniesienie dot. sytuacji w ChSS, źródło: „Jan”, Katowice, 29 I 1973 r., k. 183–185.

<sup>92</sup> AIPN, 0648/181, Informacja dot. konfliktu i zarysowujących się zmian personalnych w kierownictwie ChSS, Zielona Góra, 2 II 1973 r., k. 82–83. Według innej koncepcji Filipowicza z tego czasu Morawski miał objąć Dział Zagraniczny i „Biuletyn Zagraniczny”. Zob. AIPN, 00170/911, t. 4, Informacja nt. planów Zygmunta Filipowicza, źródło: TW „Derby”, Warszawa, 13 II 1973 r., k. 27–29.

<sup>93</sup> AIPN, 0648/181, Wyciąg z notatki służbowej ze spotkania z TW ps. „Alina” w dniu 25 X 1973 r., k. 236.

<sup>94</sup> AIPN, 0648/173, Notatka służbowa z odbytego spotkania z TW „Sekretarz”, Gdańsk, 16 I 1973 r., k. 64–70.

<sup>95</sup> AIPN, 0648/181, Wyciąg z notatki służbowej ze spotkania z TW ps. „Alina” w dniu 30 III 1973 r., k. 195.

pozycję wzmocniła też audyencja u prymasa Polski 23 maja 1973 r.<sup>96</sup> Pomocne było również to, że o ile krążyły plotki o agenturalnym uwikłaniu Morawskiego, o tyle nie domyślano się współpracy z MSW „Stanisława”<sup>97</sup>.

Było jasne, że zwycięstwo Rostworowskiemu może odebrać tylko MSW – i tak się najprawdopodobniej stało. TW „Alina” przekonywał resort w 1973 r., że wobec skłócenia ChSS i jego niepopularności jedynym rozwiązaniem jest prosta ingerencja w skład zarządu lub nawet nadzór kuratorski. Nieodczuwane w tym kontekście było więc uderzenie w Makowskiego, Romaniuka i Rostworowskiego<sup>98</sup>. „Alina” grupę Morawskiego przedstawiał jako „patriotów”, a frakcję Rostworowskiego jako „kosmopolitów” i spadkobierców Frankowskiego. I w tej sytuacji – jego zdaniem – nie można było dalej czekać z założonymi rękami czy prowadzić polityki *divide et impera*, zwłaszcza że – co Izdebski przyznawał – to Rostworowski ma najsilniejszą pozycję w stowarzyszeniu<sup>99</sup>. Urząd ds. Wyznań skłaniał się do przekazania prezesury Romaniukowi, redakcji „Za i Przeciw” Morawskiemu, funkcję sekretarza generalnego zaś chciano powierzyć Makowskiemu. Rostworowski był traktowany jako element wywrotowy, osoba nazbyt ambitna, która uniemożliwia zaprowadzenie ładu w ChSS. Morawski uznawał jednak jego polityczną siłę i był gotów zgodzić się na objęcie przez niego każdego stanowiska, z wyjątkiem funkcji prezesa<sup>100</sup>.

U schyłku 1973 r. w stowarzyszeniu panowała atmosfera inercji i oczekiwania na organizacyjny przełom<sup>101</sup>. Ostatecznie 24 lutego 1974 r. na czele ChSS, także przy dużym wsparciu UdsW, stanął Kazimierz Morawski, a Filipowicz został przewodniczącym Rady Naczelnej. Przed zebraniem wyborczym Morawski zobowiązał kierowników oddziałów, żeby podczas wyboru delegatów stawiano na kwestie ideowe, a nie personalne, co mogło zagrać na niekorzyść Rostworowskiego. On, a także Romaniuk i Majdecki ponieśli też na tym zebraniu największą porażkę. Morawski kierował stowarzyszeniem aż do jego przekształcenia się w Unię Chrześcijańsko-

<sup>96</sup> AIPN, 0648/172, Informacja nt. rozmowy Stanisława Rostworowskiego z prymasem Stefanem Wyszyńskim, źródło: TW „Stanisław”, Lublin, 28 V 1973 r., k. 411–415; *ibidem*, Informacja dot. rozmów posła Stanisława Rostworowskiego (ChSS) z kardynałem Stefanem Wyszyńskim. Oprac. na podstawie relacji TW „Zenon” i TW „Stanisław”, Lublin, 31 V 1973 r., k. 419–420.

<sup>97</sup> AIPN, 0648/171, Doniesienie nt. sytuacji w ChSS na podstawie nagrania, źródło: TW „Topór”, Kraków, 10 I 1973 r., k. 144–145.

<sup>98</sup> AIPN, 0648/181, Opracowanie „Chrześcijańskie Stowarzyszenie Społeczne”, źródło: TW „Alina”, Warszawa, 14 VI 1973 r., k. 238–247; *ibidem*, Uzupełnienie do doniesienia z dnia 14 VI 1973 r. TW „Alina”, k. 248; *ibidem*, Notatka służbowa dot. Zygmunta Izdebskiego, 1973 r., k. 249–250; *ibidem*, Notatka służbowa dot. charakterystyki TW ps. „Alina”, Warszawa, [b.d.d.] VI 1973 r., k. 251.

<sup>99</sup> *Ibidem*, Doniesienie dot. sytuacji w ChSS, źródło: „Alina”, Warszawa, 18 I 1973 r., k. 223–228.

<sup>100</sup> AIPN, 00170/911, t. 4, Informacja nt. sytuacji w ChSS, źródło: TW „Derby”, Warszawa, 21 IX 1973 r., k. 58–59; AAN, UdsW, 129/5, Opracowanie nt. sytuacji wewnętrznej w ChSS, [b.d.d.] III 1973 r., k. 53–55.

<sup>101</sup> AIPN, 00170/911, t. 4, Informacja nt. sytuacji w ChSS, źródło: TW „Derby”, Warszawa, 3 XII 1973 r., k. 71–73.

-Społeczną w 1989 r. (na której czele także stanął)<sup>102</sup>. Stowarzyszenie nabrało charakteru jeszcze bardziej wasalnego wobec władzy, chociaż ideologia określona przez Morawskiego zbliżała się do tej Rostworowskiego z Ustki. Inny był jednak postulowany charakter ChSS. Nowy prezes jasno zaznaczał, że stowarzyszenie nie chce być partią ani masowym ruchem, lecz organizacją kadrową „promieniującą” na duchownych i świeckich<sup>103</sup>. Poparcie zmian w konstytucji w 1976 r. było oczywistością, podobnie jak pełna dyspozycyjność przy rozbijaniu innych środowisk katolickich. Wzrosła liczebność stowarzyszenia. W roku 1974 organizacja miała 1911 członków, w 1979 liczba ta wyniosła 4070, a w 1989 – 17,5 tys.<sup>104</sup> Jednak głoszone w tamtym czasie opinie, że ChSS może rychło stać się konkurencją dla PAX-u, wydają się przesadzone<sup>105</sup>. Nowy prezes także po 1974 r. kontynuował owocną współpracę z MSW<sup>106</sup>. Została ona zawieszona dopiero w 1983 r., bynajmniej nie z powodu niechęci Morawskiego („jest jednostką dyspozycyjną, wartościową”), lecz z racji uznania przez MSW, że nie może on już świadczyć odpowiednich usług jako TW ze względu na jego ówczesną „pozycję społeczną”. Planowano jednak utrzymanie „kontaktu służbowego”<sup>107</sup>. W czasie stanu wojennego Morawski uparcie bronił polityki gen. Jaruzelskiego<sup>108</sup>.

Rostworowskiemu w maju 1974 r. powierzono redakcję „Materiałów Problemowych ChSS”<sup>109</sup>. Kierował on także pismem „Studia i Dokumenty”, a Morawski w memoriale do MSW ostro krytykował jego pracę na tym stanowisku, przede wszystkim za formułowanie poglądów, które uznawał za sprzeczne z linią ChSS<sup>110</sup>. Sam poseł zdawał sobie sprawę, że jego dalszy los w stowarzyszeniu zależy od Morawskiego<sup>111</sup>. Mimo konfliktu z nowym prezesem zdołał w 1976 i 1980 r. obronić mandat poselski. Po odejściu z sejmu w 1985 r. doradzał rządowi

<sup>102</sup> *Ibidem*, Notatka informacyjna nt. zebrania wyborczego w ChSS, źródło: TW „Derby”, Warszawa, 25 II 1974 r., k. 102–103; AIPN, 00170/302, Narada organizacyjna w sprawie części zebrań przedwyborczych w oddziałach, opracowanie TW „Mariusz”, 9 I 1974 r., k. 11–12; AAN, UdsW, 93/24, Informacja o działalności stowarzyszeń katolików świeckich w 1974 r., k. 3; *XI Walny Zjazd Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego*, „Za i Przeciw” 1974, nr 10, s. 2.

<sup>103</sup> AIPN, 00170/302, Tezy referatu na zjazd ChSS, opracowanie TW „Mariusz”, 19 II 1974 r., k. 40–44.

<sup>104</sup> D. Gucewicz, *Dywersyjna rola...*, s. 632–646; T. Błaszak, *Służba Bezpieczeństwa...*, s. 647–656.

<sup>105</sup> AIPN, 00191/55, Informacja, źródło: „Historyk” (Andrzej Szomański), Warszawa, 19 I 1978 r., k. 116.

<sup>106</sup> Por. AIPN, 00170/302, Teczka pracy TW ps. „Mariusz”: Kazimierz Morawski, *passim*.

<sup>107</sup> AIPN, 001043/3945, Postanowienie o okresowym zawieszeniu współpracy z TW „Mariusz”, 17 II 1983 r., k. 36–37.

<sup>108</sup> *Ibidem*, Doniesienie dot. spotkania Kazimierza Morawskiego – Prezesa Zarządu Głównego Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego – z członkami ChSS w Białej Podlaskiej w dniu 27 XI 1982 r., w lokalu oddziału ChSS przy ul. Józefa Ignacego Kraszewskiego (godz. 16.00–20.10), źródło: TW „Struga”, 28 XI 1982 r., k. 188–196.

<sup>109</sup> AIPN, 00170/302, Wyciąg z protokołu nr 11 Zarządu Głównego Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego z dnia 10 V 1974 r., k. 35.

<sup>110</sup> AIPN, 00170/302, Opracowanie TW „Mariusz” nt. pracy Stanisława J. Rostworowskiego w „Studiach i Dokumentach”, 11 VI 1974 r., k. 52–55.

<sup>111</sup> AIPN, 00200/1127, Charakterystyka dot. Stanisława Rostworowskiego, posła do Sejmu PRL, Lublin, 4 I 1976 r., k. 269.

w sprawach socjalnych, ciągle jednak wyrażał gotowość wpływania na ChSS<sup>112</sup>. Współpracę agenturalną z TW „Stanisławem” zakończono u schyłku lat osiemdziesiątych, z racji utraty przez niego możliwości politycznego oddziaływania na środowiska katolickie<sup>113</sup>.

Z Majdeckim współpracę przerwano – ze względu na jej znikomą użyteczność – po wyborze Morawskiego, który oznaczał polityczną przegraną tego pierwszego<sup>114</sup>. Sam „Derby” przyjął tę wiadomość „z dużym żalem”, a funkcjonariusz zanotował: „związany jest z nami na dobre i złe i zawsze możemy na niego liczyć”. Majdecki podkreślił, że nie zamierza walczyć z Morawskim, i w odpowiedzi usłyszał potwierdzenie, że leży to w jego materialnym interesie<sup>115</sup>. Wcześniej jeszcze, po usunięciu z funkcji wiceprezesa i kierownika działu zagranicznego ChSS, szukał protekcji Józefy Siemaszkiewiczowej i prosił – bezskutecznie – o „niedopuszczenie do cywilnego uśmiercania”. Powoływał się przy tym na swą działalność u progu Polski Ludowej, m.in. na fakt, że brał udział w uroczystości wbijania gwoździ do sztandaru lokalnej komórki PPR w Reszlu<sup>116</sup>.

## Podsumowanie

Walka wewnętrzna w ChSS i jej rezultaty dowiodły, że decydujące słowo przy obsadzie stanowisk kierowniczych i wytyczaniu linii ideologicznej w organizacjach katolickich w PRL miały MSW i UdsW, zajmujące się tymi sprawami z ramienia KC PZPR. Warto dodać, że bezpośredni nadzór nad działaniami liderów ChSS sprawowali wysocy oficerowie SB – Józefa Siemaszkiewicz, Konrad Straszewski i Edward Jankiewicz w wypadku Morawskiego oraz Marian Mozgawa w wypadku Rostworowskiego. Im ważniejszy dla bezpieki był dany działacz, tym częściej kontaktowali się z nim wyżsi rangą funkcjonariusze. Nie oznaczało to jednak, że katolicy świeccy w PRL nie mieli możliwości manewru. PAX potrafił, mimo krytycznego nastawienia swych nadzorców, forsować koncepcję „socjalizmu wieloświatopoglądowego”<sup>117</sup>, „Znak”

<sup>112</sup> *Ibidem*, Wyciąg z informacji TW ps. „Stanisław”, ok. 1986 r., k. 300; *ibidem*, Informacja nt. Stanisława J. Rostworowskiego, Warszawa, 10 III 1986 r., k. 304.

<sup>113</sup> *Ibidem*, Postanowienie o rozwiązaniu współpracy z TW „Stanisław”, 1988 lub 1989 r., k. 147–148.

<sup>114</sup> AIPN, 00170/911, t. 3, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 15 XI 1975 r., Warszawa, 15 XII 1975 r., k. 103; *ibidem*, Wniosek o zawieszenie współpracy z TW „Derby”, k. 151.

<sup>115</sup> *Ibidem*, Notatka służbowa ze spotkania z TW „Derby” w dniu 15 XI 1975 r., Warszawa, 15 XII 1975 r., k. 103.

<sup>116</sup> *Ibidem*, Pismo Jana Majdeckiego do Józefy Siemaszkiewicz, Warszawa, 20 II 1974 r., k. 95; *ibidem*, Pismo Jana Majdeckiego do Józefy Siemaszkiewicz, Warszawa, [b.d.d.] VII 1974 r., k. 97–99; *ibidem*, Zdjęcie Majdeckiego ze sztandarem, k. 192; *ibidem*, t. 4, Notatka w sprawie prac redakcji wydawnictw „Novum” – ChSS, źródło: TW „Derby”, 30 V 1974 r., k. 104–105; *ibidem*, Jan Majdecki, Notatka *pro memoria* dot. rozmowy z dnia 17 V 1974 r., k. 109–110.

<sup>117</sup> Por. A. Orzełek, *Koncepcja socjalizmu wieloświatopoglądowego Stowarzyszenia „PAX” w ocenie centralnych organów bezpieczeństwa Polski Ludowej w okresie rządów Władysława Gomułki i Edwarda Gierka (1956–1980)*, „Dzieje Najnowsze” 2019, nr 4, s. 145–164.

przez wiele lat bronił się przed pełnym podporządkowaniem władzy (co jednak stało się przyczyną jego dezintegracji w 1976 r.). Grupa, która w 1968 r. obaliła prezesa Frankowskiego, występowała pod hasłami reformy ChSS, w istocie jednak wewnętrzny spór w stowarzyszeniu osłabił je i pogłębił jego izolację w środowiskach katolickich. Chrześcijańskie Stowarzyszenie Społeczne stało się areną działań coraz słabiej zakamuflowanej agentury wpływu, a konflikt, który toczyli ze sobą Filipowicz, Makowski, Majdecki, Romaniuk, Morawski i Rostworowski, był przede wszystkim ambicjonalną walką o władzę – trudno w nim dostrzec, z wyjątkiem konferencji w Ustce, jakikolwiek wątek ideologiczny. W latach 1968–1974 ChSS było jeszcze bardziej wyjałowione ideowo i w znacznie większym stopniu zależne od władzy niż za czasów Frankowskiego (prezesa, którego przyczyną obalenia były m.in. zarzuty o niesprzyjanie ekipie Gomułki). ChSS po Frankowskim za podstawowy warunek swego istnienia uznawało całkowite podporządkowanie rządzącym, niezależnie od tego, czy u steru władzy w państwie stał już Edward Gierek, czy jeszcze jego poprzednik. Stowarzyszenie było najbardziej zinfiltrowaną przez MSW organizacją spośród wszystkich środowisk katolickich działających w Polsce Ludowej (choć w innych również byli tak wpływowi tajni współpracownicy, jak „Anna”, czyli Waław Auleytner, czy „Michalski”/„Historyk”, czyli Andrzej Micewski). Oprócz TW takiego kalibru, jak „Mariusz”, „Derby” czy „Stanisław” w ChSS działało wielu pomniejszych – wspomniani „Alina”, „Sekretarz” (którym był prawdopodobnie Zdzisław Pilecki<sup>118</sup>), „Hektor” czy „Arab” – działacze dobrze zorientowani w sytuacji stowarzyszenia, których jak dotąd nie udało się jeszcze zidentyfikować.

## Bibliografia

### Źródła archiwalne

Archiwum Akt Nowych (AAN).

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (AIPN).

### Pamiętniki i wspomnienia

Micewski A., *Katolicy w potrzasku. Wspomnienia z peryferii polityki*, Warszawa 1993.

<sup>118</sup> Dokumenty, które by na to wskazywały (odczytywane w kontekście wydarzeń w ChSS): AIPN, 0648/173, Notatka służbowa ze spotkania z pomocą obywatelską ps. „Sekretarz”, Gdańsk, 17 VI 1970 r., k. 216; *ibidem*, Notatka inspektora Wydziału II Departamentu IV MSW R. Kubisza, Warszawa, 9 VI 1970 r., k. 217; *ibidem*, Notatka służbowa ze spotkania ze Zdzisławem Pileckim, Gdańsk, 7 II 1969 r., k. 228–231; *ibidem*, Informacja o wynikach rozmów ze Zdzisławem Pileckim przesłana przez naczelnika Wydziału IV KW MO w Gdańsku naczelnikowi Wydziału II Departamentu IV MSW, Gdańsk, 24 III 1969 r., k. 232–233. Autor przygotowuje obecnie monografię poświęconą walce w kierownictwie ChSS w latach 1957–1974, w której zostanie m.in. szerzej omówiona sprawa „Sekretarza”.

## Prasa

„Awangarda Państwa Narodowego” 1934.

„Materiały Problemowe ChSS” 1978.

„Słowo Powszechne” 1970.

„Za i Przeciw” 1968, 1970, 1974.

## Opracowania

Błaszak T., *Służba Bezpieczeństwa wobec Stowarzyszenia PAX i Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego w województwie szczecińskim w latach 1952–1990* [w:] Sensus catholicus. *Katolicy świeccy w Polsce Ludowej. Postawy – aktywność – myśl. Studia i szkice*, red. R. Ptaszyński, T. Sikorski, Toruń 2014.

Friszke A., *Nadzieje i złudzenia. Środowiska katolików świeckich przed i po Październiku 1956* [w:] Sensus catholicus. *Katolicy świeccy w Polsce Ludowej. Postawy – aktywność – myśl. Studia i szkice*, red. R. Ptaszyński, T. Sikorski, Toruń 2014.

Gucewicz D., *Dyweryjna rola Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego w ruchu katolickim (na przykładzie Gdańska)* [w:] Sensus catholicus. *Katolicy świeccy w Polsce Ludowej. Postawy – aktywność – myśl. Studia i szkice*, red. R. Ptaszyński, T. Sikorski, Toruń 2014.

Kaczorowski A.W., Frankowski Jan Józef [w:] *Słownik biograficzny katolicyzmu społecznego w Polsce*, [t. 1:] A–J, red. R. Bender et al., Lublin 1994.

Kardela P., *W służbie narodu i bezpieki. Wojciech Kętrzyński (1918–1983)*, „Rocznik Mazurski” 2015, t. 9.

Kuta C., *Rola i znaczenie prasy Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego* [w:] *Oficjalna prasa w PRL*, t. 1, red. S. Ligarski, R. Łatka, Szczecin–Warszawa 2020.

Kuta C., *Służba Bezpieczeństwa wobec organizacji katolickich: PAX, ChSS, PZKS* [w:] „Satelici”. „Satelickie” partie polityczne i organizacje społeczno-polityczne w Polsce (1944/1945–1989), red. R. Ptaszyński, T. Sikorski, Warszawa 2021.

Orzełek A., *Chrześcijańskie Stowarzyszenie Społeczne w rzeczywistości politycznej PRL w latach 1957–1974*, „Przegląd Historyczny” 2023, nr 3.

Orzełek A., *Czerwoni katolicy. Polityczne i ideowe drogi Jana Frankowskiego (1912–1976) i Konstantego Łubieńskiego (1910–1977) na tle działalności ich ugrupowań*, Warszawa 2024.

Orzełek A., *Działalność Stanisława Jana Rostworowskiego w Chrześcijańskim Stowarzyszeniu Społecznym w latach 1957–1974*, „Kwartalnik Historyczny” 2023, nr 2.

Orzełek A., *Jan Jerzy Majdecki* [w:] *Słownik biograficzny polskiego katolicyzmu społecznego*, t. 4, red. R. Łatka, Warszawa 2022.

Orzełek A., *Jan Józef Frankowski* [w:] *Słownik biograficzny polskiego katolicyzmu społecznego*, t. 1, red. R. Łatka, Warszawa 2020.

Orzełek A., *Kazimierz „Adzio” Morawski* [w:] *Słownik biograficzny polskiego katolicyzmu społecznego*, t. 5, red. R. Łatka, Warszawa 2023.

Orzełek A., *Koncepcja socjalizmu wieloświatopoglądowego Stowarzyszenia „PAX” w ocenie centralnych organów bezpieczeństwa Polski Ludowej w okresie rządów Władysława Gomułki i Edwarda Gierka (1956–1980)*, „Dzieje Najnowsze” 2019, nr 4.

Orzełek A., *Kryzys wewnętrzny w Chrześcijańskim Stowarzyszeniu Społecznym w latach sześćdziesiątych i upadek polityczny Jana Frankowskiego*, „Res Historica” 2023, nr 56.

- Orzełek A., *Stanisław Jan Rostworowski* [w:] *Słownik biograficzny polskiego katolicyzmu społecznego*, t. 4, red. R. Łatka, Warszawa 2022.
- Orzełek A., *U genezy Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego. Powstanie i rozpad pierwszego zespołu redakcyjnego tygodnika „Za i Przeciw”, „Kwartalnik Historyczny”* 2019, nr 4.
- Rudnicki S., *Falanga. Ruch Narodowo-Radykalny*, Warszawa 2018.
- Sikorski T., *Orientacje ideowo-polityczne środowisk katolików świeckich w Polsce (1956–1972)* [w:] *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 2: 1956–1972, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin 2017.
- Sikorski T., „*Secesja – krnąbrne dziecko odwilży*”. *Geneza Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego (październik 1956 – październik 1957)*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2021, nr 1 (37).
- Sikorski T., *Węzeł gordyjski. Katolicy świeccy w PRL (1956–1989)*, Warszawa 2021.
- Skibiński P., *Chadecja w PRL? Czy politycy katoliccy byli chrześcijańskimi demokratami?*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2017, nr 2.

**Streszczenie:** Tematem tekstu jest walka o władzę w Chrześcijańskim Stowarzyszeniu Społecznym w okresie od obalenia jego twórcy i prezesa Jana Frankowskiego wiosną roku 1968 do wyboru na przewodniczącego Zarządu Głównego ChSS Kazimierza Morawskiego w lutym 1974 r. W tym czasie organizacją kierował poseł Zygmunt Filipowicz, dotychczasowy zastępca Frankowskiego. Nie zdołał on jednak umocnić swojej władzy i ostatecznie był tylko jedną ze stron w rywalizacji kilku ambitnych działaczy – Janusza Makowskiego, Adama Romaniuka, Jana Majdeckiego, Kazimierza Morawskiego i Stanisława Jana Rostworowskiego – którzy wcześniej doprowadzili do obalenia pierwszego prezesa. Koalicje w ramach nowego kierownictwa często się zmieniały, w zależności od tego, gdzie przebiegała główna oś sporu: od walki Romaniuka oraz posłów Filipowicza, Makowskiego z tzw. młodymi, czyli Majdeckim, Morawskim, Rostworowskim i Andrzejem Szomańskim, przez zasadniczy konflikt Majdeckiego z Romaniukiem, po finalną rywalizację Morawskiego z dotychczasowym sojusznikiem Rostworowskim. Ogromne znaczenie dla biegu wydarzeń miało agenturalne uwikłanie głównych graczy: Majdeckiego (TW „Mak”/„Derby”), Morawskiego (TW „Mariusz”) i Rostworowskiego (TW „Stanisław”), którzy wykorzystywali związki z MSW dla wzmacniania własnej pozycji, podczas gdy resort traktował ich jako najważniejsze narzędzie kontroli nad stowarzyszeniem. Istotny był również nacisk Urzędu ds. Wyznań, w którym działacze ci często gościli i starali się przekonać jego szefa, Aleksandra Skarżyńskiego, do swych racji. Tekst wskazuje skutki uzależnienia stowarzyszenia od tych dwóch instytucji w postaci jego ideologicznego wyjałowienia i całkowitej politycznej podległości władzy. Stanowi także studium postaw ludzi, którzy dla swych partykularnych interesów nie zawahali się podjąć współpracy z organami bezpieczeństwa państwa komunistycznego.

**Słowa kluczowe:** agentura wpływu, Chrześcijańskie Stowarzyszenie Społeczne, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Urząd ds. Wyznań

**Ariel Orzełek** (ur. 1990) – doktor, adiunkt w Katedrze Metodologii i Badań nad XX–XXI w. w Instytucie Historii UMCS w Lublinie. Zainteresowania badawcze: środowiska katolików świeckich w Polsce Ludowej, intelektualiści w Polsce powojennej, realizm polityczny i lewicowy

katolicyzm w polskiej myśli politycznej, dzieje publicystyki polskiej, biografistyka. Obecnie prowadzi badania nad postaciami Jana Frankowskiego, Konstantego Łubieńskiego, Ksawerego Pruszyńskiego i Jerzego Hagmajera. Autor książek *Poszukiwanie modelu realizmu politycznego. Myśl i publicystyka Aleksandra Bocheńskiego* (2019) i *Czerwoni katolicy. Polityczne i ideowe drogi Jana Frankowskiego (1912–1976) i Konstantego Łubieńskiego (1910–1977) na tle działalności ich ugrupowań* (2024) oraz licznych artykułów, opublikowanych m.in. w „Dziejach Najnowszych”, „Kwartalniku Historycznym”, „Polish Biographical Studies”, „Przeglądzie Historycznym”, „Przeglądzie Nauk Historycznych”, „Przeglądzie Sejmowym” i periodyku „Res Historica”.

### **“Mariusz”, “Derby” and “Stanisław”. Competition for Power in the Christian Social Association After the Fall of Jan Frankowski in the Context of the Involvement of Leading Activists in Cooperation with the Security Organs (1968–1974)**

**Abstract:** The subject of the text is the struggle for power in the Christian Social Association (*Chrześcijańskie Stowarzyszenie Społeczne*, ChSS) in the period from the overthrow of its founder and president Jan Frankowski in the spring of 1968 to the election of Kazimierz Morawski as chairman of the ChSS General Board in February 1974. During this time, the organisation was led by Zygmunt Filipowicz MP, Frankowski's former deputy. However, he failed to consolidate his power, and was only one party in the rivalry between several ambitious activists – Janusz Makowski, Adam Romaniuk, Jan Majdecki, Kazimierz Morawski, and Stanisław Jan Rostworowski – who had earlier caused the overthrow of the first ChSS president. The coalitions within the new leadership changed frequently, depending on where the main axis of the dispute ran: from the struggle between MPs Filipowicz, Makowski, and Romaniuk, and the so-called “youngsters”, i.e. Majdecki, Morawski, Rostworowski, and Andrzej Szomański, to the fundamental conflict between Majdecki and Romaniuk, and the rivalry between Morawski and his former ally Rostworowski. The involvement of the main players in cooperation with the Communist security organs was of great importance for the course of events: Majdecki (secret collaborator “Mak”/“Derby”), Morawski (secret collaborator “Mariusz”) and Rostworowski (secret collaborator “Stanisław”) used their ties with the Ministry of Internal Affairs to strengthen their own position, while the Ministry treated them as the most important tool to control the Association. The pressure from the Office for Religious Affairs, where these activists were frequent visitors, trying to convince its head, Aleksander Skarżyński, of their arguments, was also important. The text indicates the consequences of the Association's dependence on these two institutions, as it resulted in its ideological exhaustion and complete political subordination to the state authorities. It is also a study of the attitudes of people who, for their own interests, did not hesitate to cooperate with the security organs of the communist state.

**Keywords:** influence agent network, Chrześcijańskie Stowarzyszenie Społeczne, ChSS, Christian Social Association, Ministry of Internal Affairs, Office for Religious Affairs

**Ariel Orzełek** (b. 1990) – PhD, assistant professor at the Chair of Methodology and 20th–21st Centuries Research at the Institute of History, Maria Curie-Skłodowska University in Lublin. Research interests: lay Catholics in People's Poland, intellectuals in post-war Poland, political realism and left-wing Catholicism in Polish political thought, the history of Polish journalism, biographies. He is currently researching the personalities of Jan Frankowski, Konstanty Łubieński, Ksawery Pruszyński and Jerzy Hagmajer. Author of *Poszukiwanie modelu realizmu politycznego. Myśl i publicystyka Aleksandra Bocheńskiego* [Searching for a model of political realism. The thought and journalism of Aleksander Bocheński] (2019), and *Czerwoni katolicy. Polityczne i ideowe drogi Jana Frankowskiego (1912–1976) i Konstantego Łubieńskiego (1910–1977) na tle działalności ich ugrupowań* [Red Catholics. The political and ideological paths of Jan Frankowski (1912–1976) and Konstanty Łubieński (1910–1977) against the background of the activities of their groups] (2024), and numerous articles published in *Dzieje Najnowsze*, *Kwartalnik Historyczny*, *Polish Biographical Studies*, *Przegląd Historyczny*, *Przegląd Nauk Historycznych*, *Przegląd Sejmowy*, and *Res Historica*.